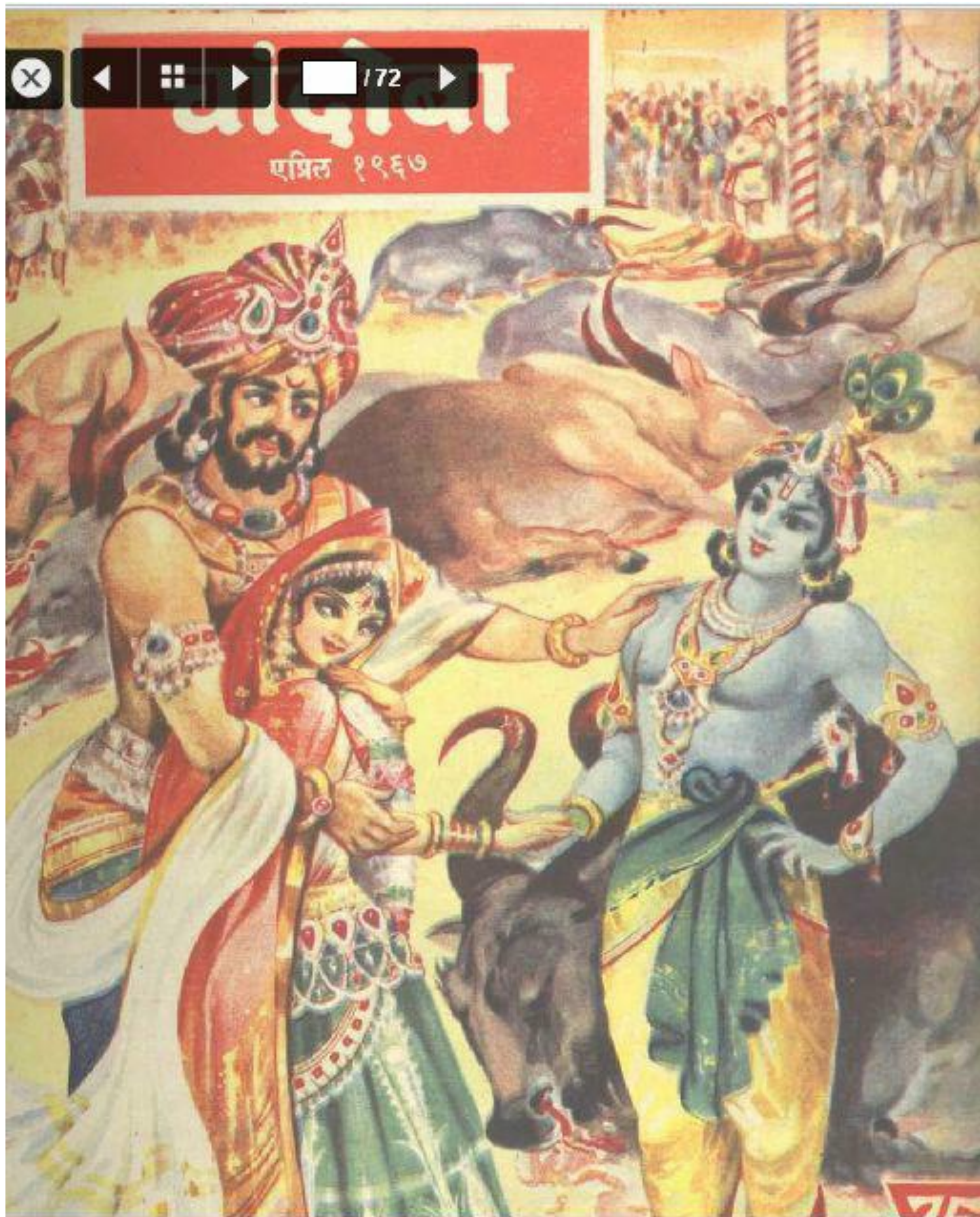

एप्रिल १९६७

भारताचा इतिहास

१५ व्या शतकाच्या शेवटीं पाश्चिमात्य देशांच्या रहिवाश्यांनीं नवीन भूभागांचा शोध लावल्यामुळें निरनिराळ्या देशांचा परस्परांशीं व्यापार सुरू झाला व त्या देशांच्या इतिहासांत एक नवीन अध्याय प्रारंभ झाला. वास्को डि गामाचें भारतांत आगमन ही त्यांपैकींच एक मुख्य घटना होय. मे महिन्याच्या २७ तारखेला कालिकतच्या बंदरांत त्यानें प्रवेश केला.

परदेशांतून आपल्या देशांत यायला दोन मार्ग होते. एक पश्चिमोत्तर प्रांतांतून खैबरच्या खिंडींतून व दुसरा समुद्राकाठचा.

मोंगलांनीं पश्चिमोत्तर प्रांताच्या रक्षणाची फिकीर केली, पण समुद्राकाठच्या मार्गाच्या रक्षणाकडे दुर्लक्ष केलें. समुद्रावर आपला अंमल स्थापन करण्याचा यत्न त्यांनीं कधींच केला नाहीं. तें काम मराठ्यांनीं केलें.

वास्को डि गामा मुख्य करून एक दर्यावर्दी तांडेल होता. तो पोतुर्गालचा रहिवाशी होता आणि लिस्बनहून निघून आफ्रिकेला वळसा देऊन भारतांत आला होता. झामोरिन नांवाचा कालिकतचा अधिकारी त्याच्याशीं प्रेमानें वागला. तो भारतांत आला म्हणून पोर्तुगाल व भारत यांच्या मध्यें पारस्परिक व्यापाराचे संबंध स्थापित झाले.

या पूर्वींहि भारत व पाश्चिमात्य देश यांच्यामध्यें मालाची देवाण घेवाण चालू होतीच. परंतु सातव्या शतकापासून हा व्यापार दोन तीन शतकांपर्यंत फक्त अरबी लोकांच्या हातांत होता. पुढें पोर्तुगीज लोकांनीं सुद्धां हिंदुमहासागर व लाल समुद्र या व्यापारी मार्गाचा उपयोग करायला सुरवात केली.

९ मार्च १५०० या रोजीं फिड्रो अल्वरेज काब्रल नांवाचा एक पोर्तुगीज तांडेल १३ जहाजें बरोबर घेऊन लिस्बनहून भारताच्या प्रवासास निघाला. या परकीयांना व्यापाराची इतकी परवा नव्हती. ज्या भूभागांत व्यापार होतो तो भूभाग काबीज करण्याच्या दुष्ट हेतूनें त्यांनीं चांचेगिरी सुरू केली. आतां-पर्यंत त्याला फायद्याचें वाटलें म्हणून झामोरिनचें लक्ष पोर्तुगिजांच्या कारवायांकडे गेलें नाहीं. परंतु चांचेगिरी सुरू झाल्यावर त्यांच्याशीं त्याचें वितुष्ट आलें. झामोरिनशीं कोचीनच्या शासकाचें वैर आहे हें ओळ-खून पोर्तुगीजांनीं त्याच्याशीं सख्य केलें आणि दक्षिण भारतांतील राजकीय डावपें-चांत शिरकाव करून घेतला.

भारतांत पोर्तुगीज सत्ता स्थापन केली ती अल्फान्सो डी अल्बुकर्क यानें. तो इ.स. १५०३ मध्यें एका नौकादलाचा नायक म्हणून आला. त्यानें इतकी कामगिरी बजावली कीं त्याला इ. स. १५०९ मध्यें गव्हर्नर म्हणून नेमण्यांत आलें.

भारतांत तो पोर्तुगीजांचीं सर्व कामें पाहूं लागला. १५१० विजापूरच्या राज्यांतलें गोवें त्यानें काबीज केलें. हें सुंदर व उत्तम

बंदर आहे. अल्फान्सोच्या काळांत गोव्याच्या रक्षणाची उत्तम व्यवस्था करण्यांत आली. तेथील व्यापारपण वाढला.

भारतांत पोर्तुगिजांची वस्ती वाढावी या हेतूनें त्यानें भारतीय स्त्रियांशीं विवाह करून राहण्यास आपल्या देशबासियांस प्रोत्साहन दिलें. मुसलमानांशीं त्याचें वैर होतें. आपल्या जातीचें त्यानें हित केलें. इ. स. १५१५ मध्यें तो मेला तेव्हां पोर्तुगीज नौकादलाला आव्हान करणारें नौकादल एकहि नव्हतें. सर्व पश्चिम किनाऱ्यावर त्याचा वचक होता.

अल्बुकर्क याच्या नंतर जो कोणी पोर्तुगीज अधिकारी भारतांत आला त्यानें समुद्रकाठीं एकेक नगर स्थापन केलें. दीव, दमण, सल्सेट, वसई, मुंबई, मद्रासनजीक सॅन्थोम व बंगालमधील हुगली अशींच नगरें होत. पोर्तुगीजांनीं सीलोनमध्यें सुद्धां आपली कीर्ति गाजवली. परंतु पुढें त्यांच्या सत्तेखालीं हा भाग राहाला नाहीं. दीव, दमण व गोवें एवढीं नगरेंच काय तीं त्यांच्या सत्तेखालीं राहालीं आणि भारत स्वतंत्र झाल्यानंतर १९६३ सालीं हा पोर्तुगीज अमलाखालील प्रदेशदेखील खालसा झाला.

भारताशीं केलेल्या व्यापारांत पोर्तुगीजांना पुष्कळ फायदा झाला. तें पाहून इतर पाश्चिमात्य देशांत ईस्ट इंडिया कंपनीसारख्या कंपन्या स्थापन झाल्या. इंग्लंडांत इ. स. १६०० मध्यें स्थापन झालेल्या कंपनीला पूर्वेकडील समुद्रीमार्गानें होणाऱ्या व्यापाराचा हक्क इंग्लंडच्या राजानें दिला. इ. स. १६०२ मध्यें स्थापन झालेल्या कंपनीला डच राजानें व्यापाराबरोबर पूर्वेकडील प्रदेशांत किल्ले बांधण्याचा व सत्ता कायम करण्याचा अधिकार पण दिला. १६१६ मध्यें डेनमार्कपण या क्षेत्रांत उतरला. १६६४ मध्यें स्थापन झालेल्या फ्रेंच ईस्ट इंडिया कंपनीनें राजकीय कामांत पुष्कळ शिरकाव करून घेतला अशाच तऱ्हेच्या अनेक ईस्ट इंडिया कंपन्या स्थापन झाल्या.

यांची आपसांत चढाओढ सुरू झाली. १७ व्या शतकाच्या पूर्वार्धांत पोर्तुगीच, डच व इंग्रज याच्या आपसांत चकमकी उडत राहाल्या. यांत पोर्तुगीजांच्या हातीं यश आलें नाहीं. त्यांचा वचक १८ व्या शतकापर्यंत पुष्कळ कमी झाला.

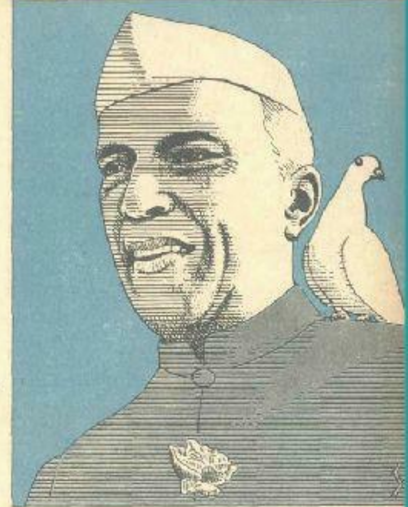

नेहरू चरित्र

[३२]

मोतीलालजी व जवाहरलालजी यांच्याशीं जयकर व सप्रू यांच्या दोन दिवस वाटाघाटी होत राहाल्या. पण त्याचा विशेष फायदा झाला नाहीं. कारण सप्रू व जयकर यांचे विचार व नेहरू पितापुत्रांचे विचार यांत पुष्कळ अंतर होतें. सरकार व कॉंग्रेस यांचा आपसांत समेट होईल याची अपेक्षा जवाहरलालजी किंवा मोतीलालजी दोघांनाहि नव्हती. गांधीजींचें मत घेतल्या शिवाय व कार्यसमितीच्या इतर सभासदांचा होकार मिळाल्या शिवाय कोणतेंहि मत जाहीर करण्यास ते तयार नव्हते. ही गोष्ट त्यांनीं सप्रू व जयकर यांस आणि पत्र लिहून गांधीजींना कळविली.

८ ऑगस्ट या रोजीं सप्रू व्हॉयसराय साहबांकडून आणखी एक पत्र घेऊन नैनीच्या तुरुंगांत आले. त्या पत्राचा थोडक्यांत सारांश असा होता कीं येरवड्याच्या तुरुंगांत जाऊन नेहरू पिता पुत्रांनीं पाहिजे तर गांधीजींना भेटायला हरकत नाहीं. परंतु तुरुंगाबाहेर सरदार पटेल व मौलाना अबुल कलाम आझाद यांना भेटायला परवानगी नव्हती.

"या अटी मान्य करून तुम्ही येरवड्याच्या तुरुंगांत गांधीजींना भेटायला हरकत आहे का?" सप्रूनीं विचारलें.

"गांधीजींना भेटायला आमची तयारी आहे. परंतु इतर सहकाऱ्यांना भेटल्याशिवाय व त्यांचा होकार मिळाल्याशिवाय कांहीं निर्णय घेतां येणार नाहीं." दोघां पिता पुत्रांनीं उत्तर दिलें.

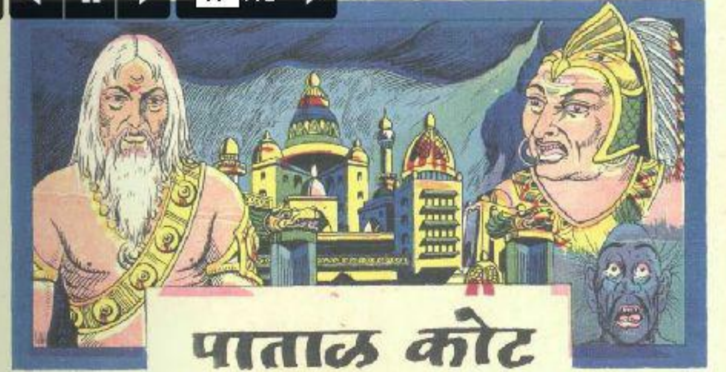

या सर्वांचा ताण पडल्यामुळें मोतीलालजींना १६ तारखेला ताप आला. ते आपल्या इतर साथीदारांबरोबर १७ तारखेला नैनीला परत जाऊं शकले नाहींत. आले होते तसेच सर्व स्पेशल गाडीनेंच नैनीला परत गेले. या खेपेस स्टेशनांवर जास्तच गर्दी होती.

मोतीलालजींची तब्येत जास्त बिघडत गेली. त्यांच्या औषधोपचारासाठीं त्यांच्या स्वतःच्या डॉक्टरांखेरीज सरकारी डॉक्टरपण आले होते. तुरुंगांत चिकित्सेची चांगली व्यवस्था होणें शक्य नव्हतें. त्यांच्या मित्र-मंडळींनीं त्यांना तुरुंगांतून सुटका द्यावी असें मत दिलें तेव्हां मोतीलालजींना मनस्वी राग आला. त्यांनीं लॉर्ड अर्विन यांना तारेनें, सुटकेची मुळींच गरज नाहीं, असें कळविलें. परंतु तब्येत बिघडत चालली होतीच. अशक्तता वाढली होती. ८ सेप्टेंबर रोजीं त्यांना सोडण्यांत आलें. त्यांना दहा आठवडे तुरुंगवास भोगावा लागला.

त्यांची सुटका झाल्यानंतर जवाहरलालजींना तुरुंग निर्जीवसा भासूं लागला. त्यांच्याबरोबर डॉ. महमूद पण मोतीलालजींच्या सेवेला हजर असत. या कामांत जवाहरलालजी इतके मग्न असत कीं त्यांचें वाचन, लेखन, नवार विणणें व सूत काढणें वगैरे बंद पडलें होतें. मोतीलालजींना सुटका मिळाल्यानंतर उरलेल्या लोकांची सर्व कामें पूर्वीप्रमाणें सुरू झालीं. परंतु त्या कामांत त्यांचें मन लागत नसे व त्यांना आनंद वाटत नसे. मोतीलालजी सुटल्यानंतर वर्तमानपत्रें यायची बंद झालीं. त्याच सुमारास रणजीत पंडित यांना अटक झाली व ते तुरुंगांत आले.

पाताळ कोट

[१०]

[धूमक व सोमक यांची विरूपशीं मैत्री झाली. त्याच्याबरोबर जात असतां नदीकाठीं त्यांची एका भिल्लनायकाशीं ओळख झाली. त्याच्या मदतीनें होडक्यांत बसून नदी पार करीत असतां त्यांचा मंत्रदंड एका राक्षसी काळ्या घारीनें, सांप समजून झडप मारून धरला व उडूं लागली. विरूपानें आपल्या दोरीचा फांस तिच्यावर टाकला.—पुढें.]

विरूपानें टाकलेला दोरीचा फांस घारीच्या पंखांत अडकला व त्यानें लगेच तो जोरानें ओढला. तिकडे घार जोरानें उडण्याचा यत्न करीत होती. दोन्हीं कडील ओढ असल्यामुळें कांहीं वेळ घार आकाशांत जागच्या जागीं स्थिर झाली. विरूप दोन्ही हातांनीं दोरी ओढीत होता व वल्हवणाऱ्या दोघां भिल्लांना पण हांक मारून मदतीला बोलावीत होता. दोघांनीं वल्हीं टाकलीं आणि विरूपाजवळ आले. तेवढ्यांत घारीनें इतका जोर लावला कीं विरूप वर हवेंत एक दोन हातवर ओढला गेला.

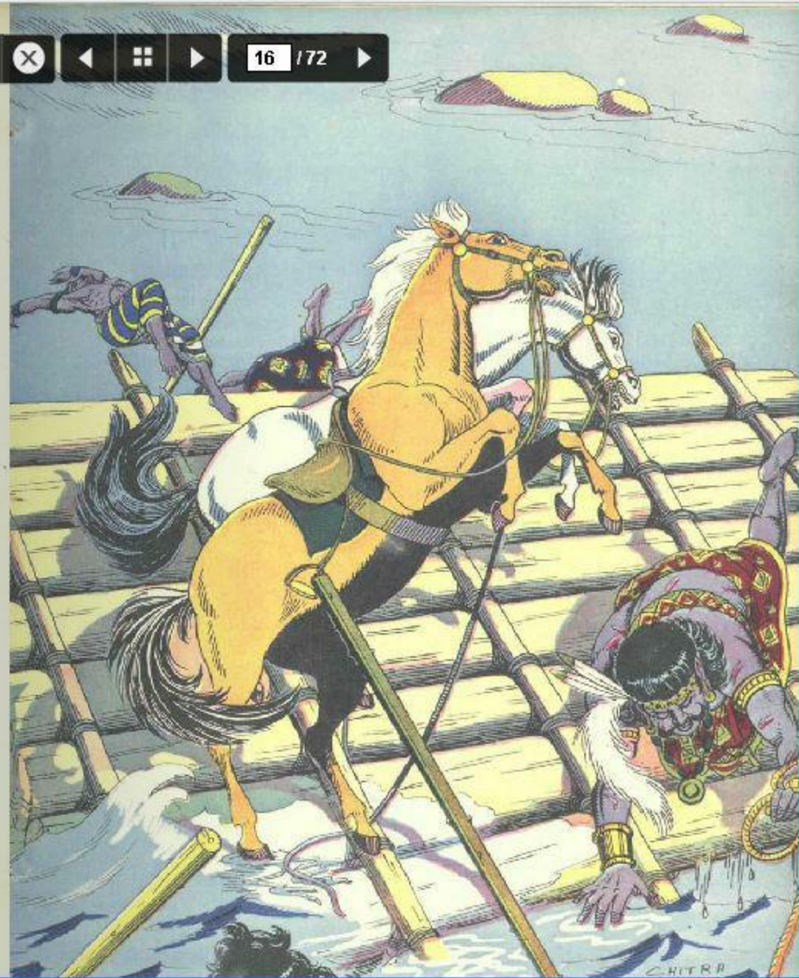
"विरूपा दोरी सोडूं नकोस, मी येतों आहें." असें ओरडत सोमक आपली नाव घेऊन विरूपाच्या नावेजवळ आला. तोंपर्यंत घारीचें बळ पण क्षीण पडत गेलें

होतें. तिघांनीं मिळून दोरी ओढल्याबरोबर ती पंख फडफडवीत खालीं येऊं लागली. धूमकनें आपला सुरा तिच्या मानेचा नेम धरून फेंकला. पण नेम चुकला व तलवार तिच्या छातीला लागली. त्याबरोबर तिनें मंत्रदंड सोडला व तडफडत पाण्यांत पडली.

तें पाहून सोमकला अत्यानंद वाटला. "धूम्! आतां भीति नाहीं. मी होडी आणतों." असें ओरडून सांगून तिकडे नाव घेऊन गेला. या अवधींत विरूपाच्या नावेंतले घोडे बिचकून नावेंत उड्या मारूं लागले व धावूं लागले. त्यामुळें नाव उलटली आणि घोडे पाण्यांत पडले. त्यांच्याबरोबर विरूप व दोघे भिल्ल पण पाण्यांत पडले. त्या दोघांना चांगलें पोहायला येत असूनहि ओघ जोराचा पाहून ते घाबरले आणि 'बुडलों' असें मोठ्यानें ओरडूं लागले. चार हातावर पाण्याच्या ओघांत वहात जाणऱ्या नावेची कडा धरून विरूप म्हणाला– "भिल्लदेखील इतके घाबरट असतील असें नव्हतें मला वाटलें. ही घ्या नाव आणि चढा वर. मला पोहतां येतें. इतका कष्ट सहन करून हातीं आलेल्या घारीची सागुती खाल्याशिवाय माझ्या मनाचें समाधान होणार नाहीं." असें सांगून तो त्या बाजूला पोहोत गेला.

सोमक धूमक आपली नाव घेऊन जातांच दोघे भिल्ल पण नावेंत चढून बसले आणि विरूप पाण्यांत घारीशीं झुंजायला गेला होता तिकडे नाव घेऊन गेले. तोंपर्यंत विरूप घारीजवळ पोंचून तिची मान धरायला गेला. तेव्हां तिनें आपले पंजे झाडून त्याचें अंग ओरबाडून काढलें. त्यामुळें घाबरून जाण्याऐवजीं विरूपाला भयंकर राग आला. तो संतापून तिच्यावर तुटून पडला. आकाशांत उडणाऱ्या पक्ष्याशीं भूमीवर राहणाऱ्या

विरूपाशी पाण्यांत होत असलेली ती विलक्षण झोंबाझोंब पाहण्यासारखी होती. धूमक व सोमक स्वतः मोठे शूर व बहाद्दर होते, पण ते देखील ते दृश्य पाहून विरूपाचें कौतुक करीत होते.

परंतु त्यांच्या मनांत सारखी भीति वाटत होती, एखादी सुसर किंवा मगर येऊन दोघांना धरून खोल पाण्यांत आपल्या गुहेंत ओढून घेऊन गेली तर! "दोन्ही नावा विरूपाजवळ घेऊन चला!" धूमक ओरडला. एका मिनिटांत दोन्ही नावा त्याप्रमाणें विरूपाजवळ जाऊन पोंचल्या. तिकडे तो एका हातानें घारीची मानगुटी पकडून दुसऱ्या हातानें तिचे दोन्ही पाय घट्ट धरण्याचा यत्न करीत होता. नावा जवळ पोंचतांच धूमक ओरडून म्हणाला—"विरूपा! नावेंत ये पाहूं! फांसांत अडकलेली घार कोठें जाते रे?" असें सांगून त्याच्या दोन्ही खाकांत हात घालून त्यांनीं त्याला वर ओढलें. त्याच्या सर्व अंगाला पक्ष्याच्या नखांच्या जखमा झाल्या होत्या.

"अरे ही घार नाहीं, कोणतातरी राक्षस दिसतो आहे." धूमक आपला सुरा घारीच्या अंगावर फेंकीत म्हणाला.

"अहो भाऊ! याच्याहून मोठमोठे भयंकर पक्षी आहेत या रानांत. आमच्या-पैकीं कांहीं जणांनीं यांचीं पिलें पकडून पाळली आहेत. यांना शिकवलें कीं शिकारीच्या वेळीं यांची पुष्कळ मदत पण होते." विरूप कींव वाटल्यासारखें घारीकडे पहात म्हणाला.

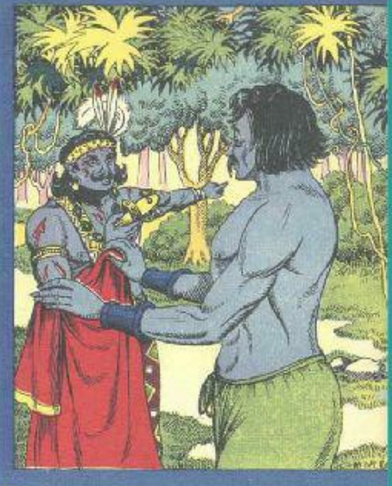
तें पाहून धूमक जोरानें हंसला व म्हणाला. "तिचें काळीज काढून तें भाजून खाण्याची तुझी ती प्रतिज्ञा काय झाली रे? आपलें अंग पहा जरा, किती जखमा झाल्या आहेत व किती रक्त वाहतें आहे तें!"

आपल्या जखमांकडे एकदां पाहून विरूप म्हणाला—"नदी पलीकडे एकदां पोंचूं तर या, एका मिनिटांत सर्व जखमा भरून येतील."

तेवढ्यांत भिल्लांनीं जोरानें वल्ही मारल्या-वर थोड्याच वेळांत सर्व पलीकडच्या काठीं येऊन पोंचले. नदींत उडी मारून पडलेले घोडे पोहोत पलीकडे गेले व झाडाखालीं उभे राहून खेंकाळूं लागले. "वांचलों बुवा! पळून नाहीं गेले रानांत कोठें, नशीब आपलें." असें म्हणत सोमकनें जवळ जाऊन त्यांचे लगाम धरले व एका जागीं हिरवें गवत होतें तिकडे त्यांना घेऊन गेला. विरूपनें घारीला झाडाच्या बुंधाला बांधून ठेवून आपल्या जखमांना पाल्याचा रस काढून चोळण्यासाठीं जवळच्या झुडपाच्या बाजूला गेला. धूमक आपले ओले झालेले कपडे पिळून वाळत घालूं लागला.

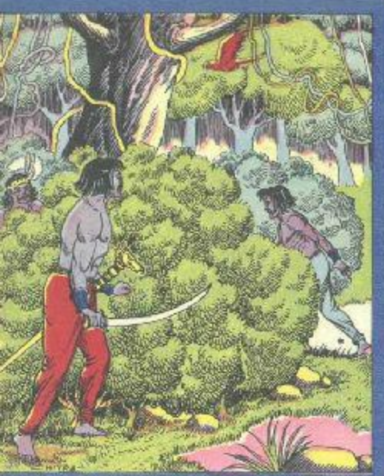
पाव तास जेमतेम झाला असेल एकदम विरूप एका झुडपा आडून ओरडला—"भाऊ, भाऊ! हें पहा काय झालें तें!" असें म्हणत एक खडाव हातांत धरून धूमकजवळ धांवत आला.

"कालशंबर मांत्रिकाची आहे का ही?" धूमकनें विचारलें.

"होय दादा! मला चांगलें आठवतें. मी ओळखली. त्या मालकावर कांहीं तरी मोठें संकट खास ओढवलें होतें. कुंभीर नांवाचा राक्षस आहे, असें म्हणाला होता ना तुम्ही? त्यानें त्यांना ठार केलें असावें" भ्याल्यासारखा विरूप म्हणाला.

"कालशंबर मांत्रिक असा सहजीं मरणारा नाहीं. राक्षस असूनदेखील कुंभीर असा दुष्ट नाहीं. त्याचा स्वभाव असा नाहीं, मला माहीत आहे. पण मांत्रिकावर कांहीं तरी मोठें संकट ओढवलें होतें, यांत मला सुद्धां शंका नाहीं." धूमक म्हणाला.

विरूप कांहीं तरी बोलणार होता तेवढ्यांत सोमक धूमकला म्हणाला–" धूम ! लवकर इकडे ये ! " असें म्हणत तलवार उपसून जवळच्या झुडपांच्या बाजूला घाई घाईनें निघाला. एक घोडा मोठ्यानें खेंकाळत मागच्या दोन पायांवर उभा राहून सोमकच्या हातांतला लगाम सोडवून पळून जाण्याच्या बेतांत दिसला.

धूमक व विरूप सोमक होता तिकडे पळत गेले. सोमक झुडपांकडे बोट दाखवीत म्हणाला–" त्यांच्या पाठीमागून गुहेंतून किंवा बिळांतून कोणी बोलल्यासारखा आवाज ऐकूं येत आहे. सुरवातीला मी ओळखलें नाहीं. घोडा पळून जाण्याची घाई करूं लागला तेव्हां माझें लक्ष तिकडे गेलें."

धूमक "जय काली माते ! " म्हणत तलवार उपसून त्या झुडपांत शिरला. त्याच्या पाठोपाठ 'जयशांभवी ! " म्हणत विरूप पण शिरला.

"अहो पण, फक्त पहात उभा राहणाऱ्या वर तलवारीचा वार कां करतां ? मी राक्षस नाहीं. तसाच मनुष्यपण नव्हें. पंचवीस वर्षें झाली मला कालकली राक्षसानें हें विलक्षण रूप दिलें आहे." असें कोणी बोलत असल्याचें ऐकूं आलें.

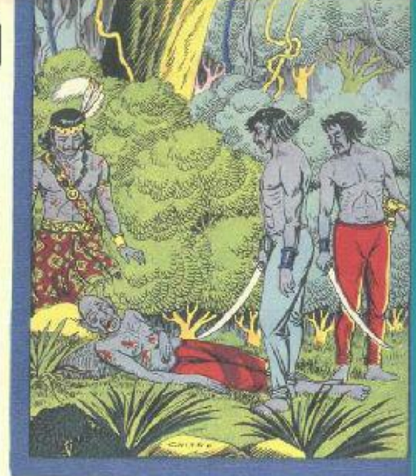
तें बोलणाऱ्याचें तें भयंकर व विलक्षण रूप पाहून तिघे जागच्या जागीं थबकले. खोल गेलेले डोळे, टक्कल पडलेलें डोकें आणि सुई सारखे, उभे जाड जाड केस असलेला तो मनुष्य बोलणाऱ्या भयंकर प्रेतासारखा दिसत होता. त्याच्या शरिरावर जखमा स्पष्ट दिसत होत्या.

"त्या खडावा कोणाच्या, तो मंत्रदंड कोणाचा ? दोन्ही कालशंबर मांत्रिकाचेच का ? " त्या भयंकर कुरूप माणसानें मोठ्या कष्टानें विचारलें

"होय ! कालशंवरचेच ! पण तूं कसें काय ओळखलेंस ? कोण तूं ? " धूमकनें विचारलें.

"थोड्या वेळांत मरायला टेकलेला मी कोणी असलों म्हणून काय झालें ? एका काळीं मी या प्रदेशांतला निवासी होतों. कालकलि राक्षसाच्या नोकरांचे हातीं सांपडलों व गेलीं पंचवीस वर्षें त्यांनीं दिलेले कष्ट सहन करीत आहें. त्यांनीं मला ठार करण्याचें भय दाखवून, मी या प्रदेशांतला राहणारा आहें म्हणून इकडून मनुष्यांना धरून घेऊन जातांना वाट दाखविण्यासाठीं मला बरोबर घेऊन जाऊं लागले. आतां सुद्धां मला त्याच कामावर बरोबर आणले. मी पळून जाण्याचा प्रयत्न केला, आणि त्याचें हें फळ भोगतो आहें." असें सांगून तो डोळे मिटून कण्हूं लागला.

आतां बराच वेळ तो कांहीं बोलणें शक्य नाहीं असा विचार करून धूमक त्याच्या अगदीं जवळ जाऊन म्हणाला–" आम्ही त्या कालिकली राक्षसावर सूड उगवण्यासाठींच जात आहों. त्याला ठार करून तुझ्या आत्म्याला शांति मिळवून देण्याची जबाबदारी आम्ही घेतों. एक गोष्ट सांगशील का ?

त्या कालशंबर मांत्रिकाला त्या राक्षसाच्या नोकरांनीं ठार केलें का ? "

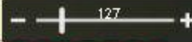
"तें नक्की नाहीं मला माहीत. तो आणि त्याच्याबरोबर आलेला तरुण, दोघे त्यांच्याशीं युद्ध करूं लागले तेव्हां त्या गडबडींत पाय काढण्याचा मी प्रयत्न केला. तेव्हां मला तलवार भोसकून त्यांनीं येथें टाकून दिलें." तो म्हणाला.

"ते दुष्ट कोणत्या बाजूला गेले सांगशील का ? " धूमकनें विचारलें.

"मला तें माहीत नाहीं. पण ते ज्या नावेंत बसून आले होते ती नाव डोंगराला

चांदोबा

वळसा देऊन नदी जाते तेथें काठावर आहे. तुम्ही म्हटल्याप्रमाणें त्या कालकलीला ठार करून माझ्या आत्म्याला शांतिलाभ मिळेल एवढं मात्र अवश्य करा." असें सांगून तो थोडा उठण्याचा यत्न करूं लागला. एकदां त्याचें अंग हादरल्यासारखें झालें व तो एकदम खालीं पडला.

धूमकनें कापड त्याच्या अंगावर टाकलें व विरूपाला विचारलें–" विरूपा ! तुला माहीत आहे का रे नदी कोठें वळते ती ?"

"माहीत आहे दादा! तसें फार दूर पण नाहीं. चला जाऊं या." विरूप म्हणाला.

"घोड्यांवर नीट नजर ठेवायला भिल्लांना सांगून नदी वळसा घेते त्या बाजूला तिघे निघाले. चारपांच मिनटांनीं त्यांना डोंगराला वळसा देऊन जाणारी नदी व तेथें नदीच्याकाठीं एक मोठी नाव दिसली. ते झाडाच्या आडून लपतछपत पुढें गेले व काठाजवळ पोंचतांच काठावरच्या झाडावर चढून नावेच्या बाजूला टेहेळणी करून पाहूं लागले. नावेंत कोणी नव्हतें. पण नावेभोंवतीं कित्येक सुसरी तरंगत असलेल्या दिसल्या. धमक म्हणाला–" सोमू बाण एकीला मारून पाहूं या, डोक्याचा नेम धरून बरं का."

सोमक बाण सोडणार तेवढ्यांत विरूप म्हणाला–" दादा! अहो भाऊ!" असें म्हणत कांहीं सांगूं लागला. परंतु तोंपर्यंत सोमकनें बाण सोडला होता व तो एका सुसरीच्या डोक्याला जाऊन लागला होता. सुसर नदींत मोठ्यानें उडी मारून मनुष्यांच्या आवाजांत ओरडली.

[पुढील गोष्ट पुढील अंकीं]

मालिणीची भक्ति

विक्रमार्कानें आपला हट्ट सोडला नाहीं. तो पुन्हां झाडाजवळ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतलें व श्मशानाच्या दिशेनें मौनपणें चालूं लागला. तेव्हां प्रेतांत बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला–" राजा ! या अपरात्रीच्या वेळीं तुला इतके कष्ट सहन करीत असलेला पाहून मला हंसपाद नांवाच्या राजाला मोगरीच्या फुलांसाठीं किती कष्ट सहन करावे लागले होते ते आठवतात. तुला मी त्याची गोष्ट सांगतों." असें सांगून वेताळ ती गोष्ट सांगूं लागला.

कुंजरावतीच्या हंसपाद राजाला भद्रपाल नांवाचा मुलगा होता. त्याचें कुमुदद्वीपाच्या राजकन्येशीं लग्न झालें. लग्न झाल्यावर तो तीन महिने सासुरवाडीच राहाल्यानंतर बायकोला घेऊन आपल्या घरीं एका जहाजांत

बसून निघाला. हंसपाद राजाला पूर्वीच तें कळलें होतें.

भद्रपालचें जहाज समुद्रांत मध्यभागीं चालत होतें. एकाएकीं एक मोठें तुफान आलें. वादळाच्या जोरानें कुंजरावती नगरींतील मोठमोठीं झाडें उपळून पडलीं. गांवांत समुद्राचें पाणी शिरलें. कोळ्यांच्या होड्या बुडाल्या. कित्येक जहाजें पण बुडून गेल्याची बातमी आली. वादळांत मुलगा व सुनबाई यांच्या जहाजाची काय दशा झाली असणार या गोष्टीची काळजी राजाला वाटत होती.

राजानें कुलदेवीची पूजा केली व मागणें मागितलें—"अंबे! माझ्या मुलाला व सुनबाईला सुरक्षित घरीं पोंचतें केलेंस तर मी तुझ्या चरणीं एक सहस्र सुवर्ण मुद्रांचीं मोगरीचीं फुलें वाहीन."

तिसऱ्या दिवशीं वादळ ओसरलें. चवथ्या दिवशीं राजपुत्र भद्रपाल सकुटुंब येत होता तें जहाज सुखरूप किनाऱ्याला लागलें. जहाजाचा कप्तान फार हुशार होता. वादळ येणार हें त्याला कळतांच त्यानें आपलें जहाज एका बेटाजवळ नेऊन नांगर टाकला होता. वादळ थांबल्यावर जहाज पुन्हां निघालें. भद्रपाल सपत्नीक किनाऱ्यावर उतरला.

"देवीनें माझें मागणें मान्य करून माझ्या मुलाला व सुनबाईला सुखरूप घरीं आणून पोंचतें केलें आहे. बोलल्याप्रमाणें आजच हजार सुवर्णमुद्रांचीं मोगरीचीं फुलें देवीच्या चरणीं वाहीन." असें सांगून राजानें आपल्या नोकरांना मोगरीचीं फुलें आणायला पाठविलें आणि स्वतः देवळांत वाट पहात बसला.

राजाचे नोकर संध्याकाळ होत आली तरी परत आले नाहींत आणि आले ते

रिकाम्या हातांनीं. एक देखील फूल कोठें मिळालें नाहीं. वादळामुळें सर्व फुल झाडांची नासाडी झाली होती.

तें ऐकून काय करावें हें प्रधानाला सुचेना. तो राजाला म्हणाला—"महाराज! देवीची पूजा पुन्हां केव्हां तरी करूं. आज एक देखील फूल कोठें मिळालें नाहीं. वादळानें फुलझाडांची फार नासाडी झाली."

"पण मी नवस केला होता ना कीं मुलगा सपत्नीक परत येईल त्याच दिवशीं मोगऱ्याच्या फुलांनीं पूजा करीन म्हणून! फुलें मिळेपर्यंत मी येथेंच बसून राहणार." राजा म्हणाला.

फुलें विकणारे माळी देवळाच्या दारावर संध्याकाळच्या वेळीं फुलें घेऊन येऊन विकायला बसत. प्रधानानें विचार केला एकाद्याजवळ असतील चार फुलें. त्याप्रमाणें तो गेला. परंतु एकदेखील माळी आलेला नव्हता.

इतक्यांत एक माळीण फुलांची एक टोपली घेऊन येऊन बसली. प्रधानानें जवळ जाऊन विचारलें—"मोगरीचीं फुलें पाहिजेत. आहेत का? आहेत तीं एवढीच आहेत." असें सांगून तिनें ओंजळभर फुलें पुढें केलीं.

"बस, एवढींच! हीं कशी पुरणार? आम्हांला एक हजार सुवर्णमुद्रांचीं फुलें हवीं आहेत." तो म्हणाला.

"तुला हजाराचीं कीं लाखाचीं हवीं असतील. पण माझ्याकडे आहेत तीं एवढींच." ती म्हणाली.

प्रधानानें देवळांत जाऊन ती गोष्ट राजाला सांगितली.

राजाच्या मनांत एक गोष्ट आली. म्हणाला—"प्रधान! आपल्यावर देवीची कृपा झाली आहे. तींच फुलें हजार सुवर्णमुद्रा देऊन घ्या."

प्रधानानें एक हजार सुवर्णमुद्रा त्या माळिणीला देऊन तिच्या जवळचीं फुलें घेतलीं. पुजाऱ्यानें येतांच देवावर फुलें वाहण्यास मंत्र म्हणायला सुरवात केली. तेवढ्यांत ती माळीण देवळांत आली व आणखी ओंजळ भरून फुलें देत म्हणाली–"हीं देखील देवीच्या चरणीं माझ्या वतीनें वाहा!"

तें पाहून प्रधानाला फार राग आला. म्हणाला–"चोर, लबाड! माझ्याकडून एक हजार सुवर्ण मुद्रा घेऊन तूं फक्त ओंजळभर फुलें दिलीस, मी एक चकार शब्द बोललों नाहीं. तुझ्याकडे आणखी फुलें होतीं व तूं आतां आणखी ओंजळ भरून घेऊन आली आहेस. म्हणजे तूं मला ठगवलेंस.

"हें पहा, विकायला फक्त एक ओंजळ भरून फुलें आहेत असेंच मी सांगितलें होतें. मी त्यासाठीं तुमच्याजवळ एक हजार सुवर्णमुद्रा मागितल्या होत्या का? तुम्हीच स्वतः दिल्यात. माझ्याजवळ एक ओंजळ आणखी फुलें होतीं. पण तीं विकायला नव्हतीं. मी स्वतः देवीच्या पुजेसाठीं तीं ठेवून दिली होतीं. माझ्याकडे दोन टोपल्या फुलें असतात तेव्हां मी फक्त एका टोपलींतलीं फुलेंच विकतें. दुसऱ्या टोपलींतल्या फुलांनीं मी देवीची पुजा करतें. माझ्याकडे दोन फुलें असतीं तर मी फक्त एकच फूल तुम्हांला विकलें असतें. मी कोणाला ठगवलें नाहीं." ती म्हणाली.

ती गोष्ट खरी होती. तिच्या नवऱ्याचा मळा होता. त्यांत जेवढीं फुलें मिळत त्यांतलीं अर्धीं ती विकत असे व अर्धीं देवीच्या पुजेला घेऊन जाई. ही गोष्ट कळल्यावर तिच्या नवऱ्यानें व सासूनें तिला घराबाहेर काढलें. कारण फुलें विकून ती पैसे मिळवीत नव्हती व अज्ञातऱ्हेनें घर लुटलें जात होतें. तेव्हां ती आपल्या म्हाताऱ्या आज्याकडे जाऊन राहूं लागली. त्याच्या दारीं तिनें मोगरीच्या फुलांचे वेल लावले. त्या वेलांना लागणारीं फुलें ती अर्धीं विकत असे व तेवढ्यावर तिचा व तिच्या आजाचा निर्वाह होई. बाकी अर्धीं फुलें नेऊन ती देवीची पुजा करी.

ती दररोज देवीच्या पुजेला येऊन देवीला फुलें वाहाते हें चांगलें माहीत असूनहि पुजारी तिच्यावर खिसकावून ओरडला–"माहीत आहे का, हे कोण तें? महाराजांकडून हजार मोहरा घेऊन देखील तूं स्वतःजवळ एवढी फुलें लपवून टेवली होतीस नाहीं का? तुझ्यासारख्या लबाड लोकांची पूजा देवी कबूल करील असें वाटलें होय तुला?" असें म्हणत त्यानें, माळिणीनें दिलेलीं फुलें राजाच्या फुलांत घातलीं. त्याबरोबर राजाचीं फुलें निखाऱ्यासारखीं लाल होऊन राख होऊन गेलीं. तें पाहून राजा वेड्यासारखा पुजाऱ्यावर ओरडून म्हणाला–"भटजी! देऊन टाका त्या माळिणीचीं फुलें तिला. देवीसमोर कोणी लहान किंवा मोठा नाहीं."

पुजाऱ्यानें कांपऱ्या हातांनीं ताजीं फुलें उचलून बाजूला काढलीं. तेव्हां पुन्हां

जळलेलीं फुलें टवटवीत झालेली दिसलीं. त्यानें राजाचीं व त्या माळिणीचीं फुलें निरनिराळीं वाहून पुजा केली.

त्यानंतर गरीब माळिणीचें आयुष्यच पालटलें. बायकोजवळ एक हजार मोहरा आहेत हें कळल्यावर माळिणीचा नवरा तिला बोलावून घेऊन गेला. त्या माळिणीवर देवीची विशेष कृपा आहे हें कळल्यापासून सर्व तिचा आदर करूं लागले.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळानें विचारलें–"राजा! दोघांपैकीं कोणाची भक्ति तुझ्या-मतें जास्त वाखाणण्याजोगी म्हणतां येईल,

राजाची कीं माळिणीची ? या प्रश्नाचें उत्तर माहीत असून तूं दिलें नाहींस तर त्याचा परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याचीं शंभर छकलें होऊन तुझ्याच पायांवर लोळूं लागतील."

त्यावर विक्रमार्क म्हणाला—"माळिणीचीच भक्ति नाहीं का मोठी ? राजानें ओंजळभर फुलांसाठीं एक हजार मोहरा द्यायला मागेंपुढें केलें नाहीं हें खरें असलें तरी त्यानें थोडाशा स्वार्थबुद्धीनेंच तो नवस केला होता. त्याचा मुलगा व सून दोघांना सुखरूप परत पोंचविलें तर देवीला एक हजार मोहरांची मोगरीचीं फुलें वाहण्याचा नवस राजानें केला होता. असले नवस त्यानें आपल्या आयुष्यभरांत कित्येकदां केले असणार. या शिवाय एक हजार मोहरा काढून देणें राजाला मुळींच कठीण नाहीं. पण माळिणीची गोष्ट निराळी आहे. तिला एकेक पैसा मिळविणें किती कष्टाचें काम होतें ? तरी ती आपल्याजवळचीं अर्धीं फुलें नित्यनियमितपणें देवाला वाहायला वगळून ठेवी. तिनें नवस फेडण्यासाठीं स्वार्थबुद्धीनें देवीला नव्हती फुलें वाहलीं. नवऱ्यानें टाकलें तर त्याहून मोठें दुर्भाग्य आणखी काय असणार एका स्त्रीचें ? परंतु त्या स्थितींतहि ती देवीला विसरली नाहीं. तिच्या मनांत देवीची भक्ति पहिल्यासारखीच जिवंत होती. म्हणून त्या माळिणीच्या भक्तीशीं राजाच्या भक्तीची तुलना करणें हास्यास्पद आहे."

अशा तऱ्हेनें राजाचें मौन भंग होतांच वेताळ प्रेताबरोबर अदृश्य झाला व पुन्हां झाडाच्या फांदीला जाऊन लोंबकळूं लागला.

(कल्पित)

गार्हस्थ्य धर्म

सुरैभ्य नांवाच्या एका मुनिकुमारानें विद्याभ्यास पुरा करून सुमना नांवाच्या एका मुलीशीं लग्न करून संसार थाटला. त्याच्याकडे शिकायला कांहीं शिष्य जमा झाले.

एकदां विद्वत्सभा भरली. मोठमोठे वेदशास्त्र पारंगत विद्वान सभेला हजर होते. वेदांत खरा पारंगत कोणी असेल तर ते एकटे माण्डव्य मुनि, असें थोर पंडितांनीं म्हटलेलें सुरैभ्यनें ऐकलें. लगेच तो मांडव्य मुनींकडे गेला व त्यांचें शिष्यत्व ग्रहण करून वेदाध्ययन करूं लागला.

चारपांच वर्षांत मांडव्य मुनींनीं आपल्या या शिष्याला त्यांच्याजवळ होती ती सर्व वेदविद्या शिकवून दिली. "वेदविद्या एवढीच का गुरुवर्य ? कीं आणखी कांहीं शिकायचें राहून गेलें आहे." सुरैभ्यनें विचारलें.

मांडव्य मुनि म्हणाले—"ब्रह्मदेवाची वाणी म्हणून प्रगट झालेल्या वेदांतून फक्त चारच वेद देवेंद्रानें मर्त्यलोकांत येऊं दिले. त्यांपैकीं फक्त एकाचेंच मी अध्ययन केलें, बाकी भारद्वाज यांच्याकडे आहेत."

तें कळल्यावर सुरैभ्य मांडव्य मुनींचा निरोप घेऊन भारद्वाजांच्या आश्रमांत गेला. त्यांना माहीत होती ती वेदविद्या त्यांच्याकडून शिकून घेतली. पण तेवढ्यावर त्याच्या मनाचें समाधान झालें नाहीं. म्हणून त्यानें त्यांना विचारलें—"आणखी वेदाध्ययन करावयाचें असल्यास काय करावें ?"

"आणखी वेदाध्ययन करावयाचें असेल तर इंद्राला संतुष्ट कर आणि त्याच्याजवळ पुढील वेदविद्या शीक." भारद्वाज म्हणाले.

सुरैभ्य इंद्राला संतुष्ट करण्यासाठीं तपश्चर्या करूं लागला. कांहीं दिवसांनीं इंद्र प्रसन्न झाला व वर मागायला सांगितलें.

"देवाधिदेवा! मी वेदांत पारंगत पद प्राप्त व्हावें म्हणून तपश्चर्या करीत आहें. आपल्याजवळ जेवढी वेदविद्या आहे ती देण्याचा अनुग्रह करावा." सुरैभ्य म्हणाला.

इंद्र त्याच्यासमोर वेदांचें मोठें दप्तर टाकून अंतर्धान पावला. सुरैभ्य तें घरीं आणून एकेक ताडपत्र वाचूं लागला. तो वाचीत असतां त्याची बायको आली.

"कशाला ग आली आहेस तूं? मी नव्हतें बोलाविलें तुला!" सुरैभ्य म्हणाला.

"तुम्ही गृहस्थाश्रमी आहां. गृहस्थधर्म निभावण्याची तुम्हाच्यावर जबाबदारी आहे, या गोष्टीची आठवण करून द्यायला आलें आहे." बायको म्हणाली.

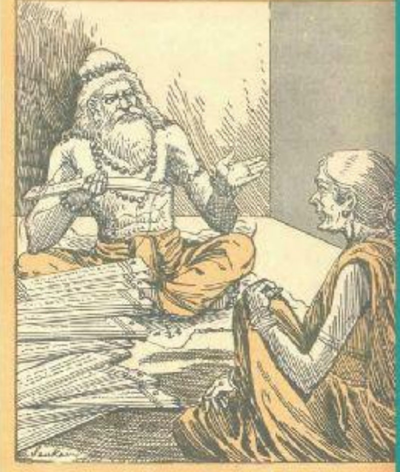
"हें वेदाध्ययन पुरें झाल्याशिवाय संसारांत गुरफटून राहाण्याची इच्छा नाहीं." सुरैभ्य म्हणाला.

खरें पाहिलें तर ती होती म्हणूनच त्याचें वेदाध्ययन निर्विघ्न चालू राहिलें. कारण त्याला कंदमूळ फळें घेऊन यायला जाण्याची गरज नव्हती कीं गाईगुरांकडे लक्ष देण्याची गरज नव्हती. सर्व कामें सुमनाच करी. एके दिवशीं वेदांच्या दप्तरांत एकहि पान उरलें नाहीं तेव्हां तो भारद्वाज मुनींचे आभार मानण्यासाठीं त्यांच्याकडे गेला व त्यांना नमस्कार करून म्हणाला–"आपल्या कृपेनें मी तपश्चर्याकरून इंद्राला प्रसन्न केलें व त्याच्या अनुग्रहानें सर्व वेद मला मिळाले. मी वेदांचें आद्योपान्त अध्ययन केलें आहे."

"तरमग तुझ्याहून थोर वेदवेत्ता आतां या जगांत दुसरा कोणी नाहीं. तूं जी वेदविद्या संपादन केली आहेस ती आपल्या शिष्यांना शिकव. हेंच तुझें कर्तव्य होय!" असा उपदेश करून भारद्वाज मुनींनीं त्याला आशीर्वाद दिला.

सुरैभ्य आपल्या आश्रमांत परत आला. आपले गुरू समग्र वेदाध्ययन करून वेदपारंगत झाले आहेत हें ऐकून त्याचे जुने शिष्य पुन्हां आश्रमांत आले. सुरैभ्य त्यांना वेदविद्या शिकवूं लागला तेव्हां त्याला इंद्राच्या अनुग्रहानें मिळालेले वेद आठवेनात. मांडव्य व भारद्वाज मुनीकडून त्यानें शिकून घेतला होता तेवढाच वेदाचा भाग त्याला आठवला. त्याची चूक त्याच्या लक्षांत आली. इंद्रानें दिलेले वेद त्यानें वाचून काढले होते. परंतु सस्वर त्यांचा पाठ केला नव्हता. आपली चूक लक्षांत आल्यावर त्याला फार वाईट वाटलें. त्यानें प्रत्यक्ष वेदांचेंच स्मरण करून प्रार्थना केली. तेव्हां वेदांचें तें दप्तर त्याच्यासमोर प्रगट झालें. या खेपेस त्यानें भक्तिपूर्वक वेदांचें शास्त्रोक्त पारायण सुरू केलें. वर्षामागून वर्षें लोटलीं. सुरैभ्याची दृष्टि क्षीण होत गेली. त्यानें वर डोकें करून पाहिलें, तेव्हां त्याला समोर एक म्हातारी उभी दिसली.

"कोण हो बाई तुम्ही?" त्यानें विचारलें.

"मी सुमना!" ती म्हणाली.

सुरैभ्यनें चकित होऊन स्वतःकडे पाहिलें. त्याला पण वार्धक्य आलें होतें. तोंडावर व अंगावर सुरकुत्या पडल्या होत्या. केस पिकले होते. पारायण करण्यास अंगांत शक्ति सुद्धां उरली नव्हती.

सुरैभ्यनें इंद्राचें स्मरण करून ध्यान धरलें. इंद्र दर्शन देण्यासाठीं प्रत्यक्ष झाला. तेव्हां सुरैभ्य म्हणाला–"देवा! तूं मी मागितल्याप्रमाणें वेद देण्याचा अनुग्रह केलास पण त्यांचा पाठ करण्यास पुरेशी शक्ति दिली नाहींस. माझें आयुष्य संपत

आलें आहे. तरी अद्याप वेदाध्ययन पुरें झालें नाहीं."

"मी तुझा वेदावरचा विश्वास व त्यांचा पाठ करण्यासाठीं तूं जी निष्ठा व भक्ति दर्शवलीस त्यावर संतुष्ट झालों आहें. मी तुला तीनशें वर्षांचें आयुष्य देतों." असें सांगून इंद्र अंतर्धान पावला. सुरैभ्यला पुन्हां यौवन मिळालें व तो वेदाध्ययन करूं लागला. या अवधींत सुमनाला वार्धक्य आलें व ती परलोकीं निघून गेली. सुरैभ्य तिचा दहनसंस्कार वगैरे उरकून पुन्हां वेदाध्ययन करूं लागला. पण त्याच्या अध्ययनांत विघ्नें येऊं लागलीं. तो अध्ययनाला बसला कीं समोर एक भूत येऊन विचारी–"मग आमचा विचार केला का?"

सुरैभ्यला हीं भुतें कोण व असा त्रास कां देत आहेत, हें कळेना. तेव्हां तो आपल्या शिष्यांसह भारद्वाज मुनींकडे तें विचारण्यासाठीं गेला. सर्व ऐकून भारद्वाज मुनी म्हणाले–"तुला जीं भुतें दिसत आहेत तीं सर्व तुझीं पापें आहेत. प्रत्येकाला पितृ-ऋण, मातृऋण व इतर ऋणांबरोबर पत्नी ऋण पण फेडावयाचें असतें. तें न फेडल्यास फार मोठें पाप लागतें. वेदाध्ययनांत मग्न होऊन तूं आपलें तें आद्य कर्तव्य विसरलास. तुझी बायको, तिच्या इच्छा पुऱ्या न झाल्यामुळें तुझ्या एका शिष्याच्या मुलीच्या रूपें जन्मली आहे. तूं तिच्याशीं लग्न करून तिला सुखी कर आणि त्या ऋणांतून मुक्त हो. वेद अनंत आहेत. इंद्रानें तुला अनंत आयुष्य जरी दिलें तरी तुझें अध्ययन संपणें शक्य नाहीं."

सुरैभ्यानें भारद्वाज मुनींनीं केलेल्या उपदेशाप्रमाणें विवाह केला आणि गार्हस्थ्य-धर्माचें पालन करून मोक्ष संपादन केला.

जावें त्याच्या वंशा

एका गांवीं विठू नांवाचा एक गरीब मनुष्य रहात असे. त्याला दहा वर्षें-वयाचा एक मुलगा होता. त्याचें नांव धोंडू होतें. विठू रोज बाजारांत जाई, मोल मजुरी करून चार पैसे मिळवी व संध्याकाळीं घरीं परत येई. तो रोज मुलाला बरोबर घेऊन बाजारांत जाई. धोंडू कांहीं वेळ बाजारांतल्या गंमती पाही. दुकानांत त्याला कांहीं नवीन गमतीदार दिसलें कीं तें घ्यायला बापाला आग्रह करी.

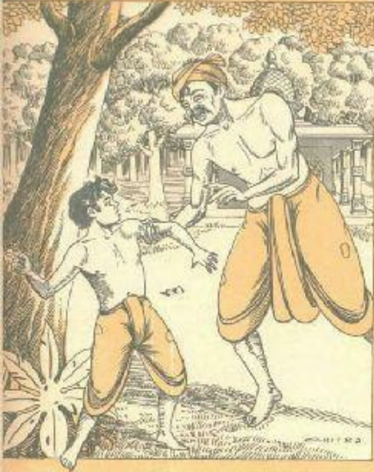
"बाळा! त्या वस्तू आपल्यासाठीं नाहींत रे. असल्या वस्तू विकत घेणारे राजे किंवा राजकुमारच असतात." बाप म्हणाला.

"मी जर राजाच्या घरीं जन्मलों असतों तर किती बरें झालें असतें, नाहीं का हो? माझा जन्म राजाच्या घरीं कां हो झाला नाहीं?" अबोध धोंडूनें विचारलें.

"त्यांना देवानें तसा वर दिला होता व तुला दिला नाहीं म्हणून!" बाप म्हणाला.

ती गोष्ट धोंडूच्या मनांत घर करून बसली. तसा वर मिळावा म्हणून त्यानें तपश्चर्या करण्याचें मनाशीं ठरविलें आणि गांवांत एक ग्रामदेवीचें देऊळ होतें त्या देवळांत रोज देवीसमोर बराच वेळ बसून राहून तो देवीकडे वर मागूं लागला कीं देवी मला राजकुमार कर!"

एकदां दुपारीं धोंडू तशीच प्रार्थना करीत बसला असतां देवी प्रगट झाली व म्हणाली–"तुला राजकुमार व्हायचें असेल तर या देवळामागच्या जंगलांत

जा. तुला एक राजकुमार भेटेल. तूं त्याला शिवून पळून जा. त्यानंतर तूं राजकुमार होशील."

धोंडू त्याप्रमाणें उड्या मारीत आनंदानें देवळामागच्या जंगलांत गेला. त्यावेळीं त्या देशाच्या राजानें कोठें तरी प्रवासाला जात असतां त्याच जंगलांत पडाव टाकला होता. राजाचा मुलगा धोंडूच्या वयाचाच होता. तो हरणाला धरण्यासाठीं त्याच्या पाठीमागून धांवत धोंडू होता तेथें आला. तो राजकुमार आहे हें कळतांच धोंडू त्याला शिवून दूर जंगलांत पळून गेला.

धोंडूनें त्याच्या अंगाला हात लावल्याबरोबर धोंडू तो राजकुमार झाला व राजकुमार धोंडू झाला. आपल्याला एकाएकीं हें गरिबाचें रूप कसें मिळालें हें राजकुमाराला कळेना. ज्या मुलानें हात लावतांच त्याला गरीब मुलाचें रूप मिळालें होतें त्या मुलाचा शोध काढीत राजकुमार देवळानजीक आला. तेव्हांच विठू पण तिकडेच आला. राजकुमारानें त्याला विचारलें—"काय रे काय करतो आहेस येथें?"

विठूनें त्याच्या त्या उर्मट बोलण्याकडे दुर्लक्ष्य केलें. राजकुमारानें त्याला पाहून पुन्हां विचारलें—"काय रे मला माझ्या वडिलांकडे पोंचता करशील का? तुला मी बक्षीस देईन."

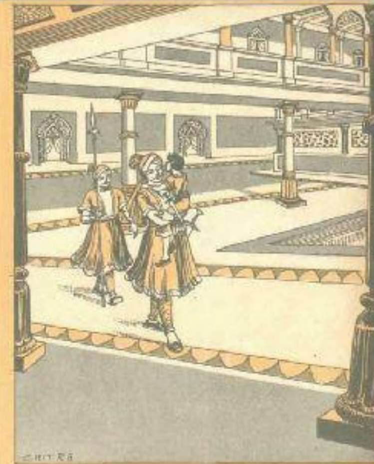
विठू चकित होऊन त्याच्याकडे पाहूं लागला. व म्हणाला—"डोकें फिरलें कीं काय? एवढी बडबड चालविली आहेस ती?"

धोंडूच्या रूपांत असलेला राजकुमार म्हणाला—"तोंड संभाळून बोल. मी राजकुमार आहें, लक्षांत ठेव."

विठूनें त्याला स्वतःचा मुलगा समजून त्याच्या तोंडावर हात ठेवला व म्हणाला—"बाळ! असें वेड्यासारखें बोलूं नये. कोणी ऐकलें तर तुला कैद करतील कीं. तुला नेहमीं राजकुमार होण्याचीं स्वप्नें पडत असतात. तीं स्वप्नें पाहतां पाहतां वेड लागणार आहे तुला." असें म्हणत तो राजकुमाराला धोंडू समजून उचलून घरीं घेऊन गेला.

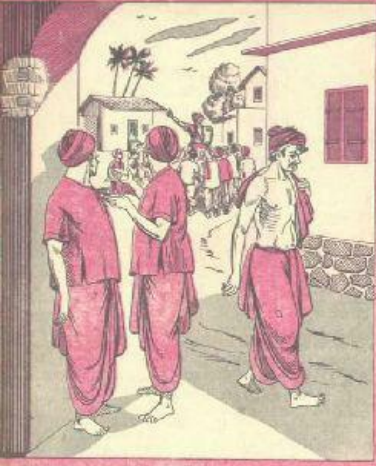
राजकुमार वाटभर पाय झाडीत ओरडत होता. सोड मला. कोण तूं? कोठें घेऊन चालला आहेस मला. कोणता तरी मुलगा मला शिवला व मला हें रूप मिळालें. त्याला येऊं दे तर समोर, त्याचें रक्त पिईन."

विठू त्याला कसाबसा घरीं घेऊन आला. मांत्रिकांना बोलावून भूत बीत असेल तर उतरवायला सांगितलें. पण कांहीं उपयोग झाला नाहीं. राजकुमाराची प्रकृति जास्तच बिघडत गेलेली दिसली. शेवटीं त्याला एका खांबाला बांधून ठेवावें लागलें. त्याची खात्री झाली कीं मुलाला वेडच लागलें आहे. कारण तो झोंपडीकडे पाहून तोंड वेंगाडूं लागला व खायला आणून दिलें कीं तें भिरकावून देऊं लागला.

तिकडे धोंडूला राजकुमाराचें रूप येतांच बावरल्यासारखें झालें व तो पळूं लागला. राजवाड्यांत राजकुमार हरवल्याचा ओरडा झाला. त्याला हुडकून काढण्यासाठीं निघालेल्या शिपायांपैकीं एका दोघांची नजर राजकुमाराच्या रूपांत असलेल्या धोंडूवर पडली. त्यांनीं त्याला विचारलें—"मालक! तुम्ही येथें आहां का? किती वेळ झाला, तुमचा शोध चालला आहे." ते त्याला राजवाड्यांत घेऊन गेले.

राजवाड्यांतल्या नवनवीन वस्तू पाहून धोंडूला आश्चर्य वाटलें. त्याला प्रत्येक वस्तु लक्ष देऊन पाहात असलेला पाहून शिपायांनीं विचारलें—"धनी! असें नवीन काय दिसलें यांत?"

धोंडूनें त्यांच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केलें व राजवाड्यांतल्या प्रत्येक दालनांत व खोलींत जाऊन सर्व कांहीं कौतुकानें हाताळून पाहूं लागला. एका जागीं नोकरांचाकरांसाठीं सैंपाक चालू होता. धोंडूनें त्यांतले एक दोन पदार्थ उचलून खाले व म्हणाला–"काय पण चवदार आहे!"

"मालक! हा तर नोकरांसाठीं सैंपाक चालू आहे. मालक लोकांसाठीं सैंपाक निराळ्या जागीं चालू आहे." नोकर म्हणाले. पण धोंडूनें तिकडे दुर्लक्ष केलें.

तो दिसायला राजकुमार होता, पण त्याचें वागणें राजकुमारासारखें नव्हतें. कांहीं तरी विचित्र वाटलें सर्वांना. नोकरांनीं ती गोष्ट राजाला जाऊन कळविली. राजानें मुलाला जवळ बोलाविलें व त्याच्या चालण्या बोलण्यावरूनच राजाची खात्री पटली कीं त्याच्या मानेवर भूत तरी बसलें असावें किंवा कोणीतरी मंत्र टाकला असावा. म्हणून त्यानें मांत्रिकांना बोलावून उपचार करायला सांगितलें. पण सर्व उपाय निरुपयोगी ठरले. एवढेंच नव्हे तर तो राजवाड्यांतून पळून जाण्याचा यत्न करीत आहे हेंदेखील कळलें.

राजानें दवंडी पिटविली कीं राजकुमाराला भूतबाधा झाली आहे. त्याला जो कोणी बरा करील त्याला दहा हजार रुपयांचें बक्षिस देण्यांत येईल.

ही बातमी विठूलापण कळली. राजकुमार त्याच्याकडेच होता. त्यालापण कळली. त्याला शिवणारा मुलगा विठूचा मुलगाच असावा हें त्यानें तर्क करून ओळखलें होतें. पण तो कोठें आहे व काय करीत असावा हें त्याला माहीत नव्हतें. दवंडीची बातमी कळल्यावर तो मुलगा राजवाड्यांत

राजकुमार म्हणून राहूं लागला असावा म्हणून जाऊन एकदां पाहूंया. समोरासमोर बोलतों कीं साऱ्या गोष्टीचा उलगडा होईल, असा त्यानें विचार केला.

म्हणून राजकुमार विठूशीं त्याच्या मुलासारखाच बोलूं लागला, इतका कीं विठूला वाटूं लागलें कीं मुलाची भूतबाधा गेली. विठूनें त्याला खांबाला बांधून ठेवायचें सोडलें. राजकुमार विठूला म्हणाला–"काय हो बाबा! राजाच्या मुलाला वेड लागलें आहे कीं भूतबाधा झाली आहे असें लोक सांगत आहेत नाहीं का?"

"होय, ती ऐकलीस का दवंडी? त्याला जो बरा करील त्याला दहा हजार रुपयांचें बक्षिस मिळेल म्हणे." विठू म्हणाला.

"मी त्याला बरा करून दाखवतों. चला मला घेऊन राजाकडे!" राजकुमार म्हणाला.

दोघे राजवाड्यांत गेले. राजकुमार नोकरांकडे टक लावून पहात होता. त्याला तसा पाहात असलेला पाहून नोकरांना आश्चर्य वाटलें. आणखी याहि गोष्टीचें आश्चर्य वाटलें कीं तो मुलगा सरळ राजाकडे विठूला घेऊन गेला, जणुंकांहीं राजवाड्यांतली

प्रत्येक खोली, दालन व काना कोपरा त्याच्या माहितींतला होता.

तो सरळ राजाकडे गेला व म्हणाला– "तुमच्या मुलाला भेटून मी त्याच्याजवळ थोडा वेळ बोलतों. तो बरा होईल."

तें ऐकून राजाला थोडें आश्चर्य वाटलें. पण त्याचबरोबर त्याच्या बोलण्यांत कांहीं अर्थ असावा असें देखील वाटलें. म्हणून त्यानें त्याला राजकुमाराला भेटायला त्याच्या खोलींत पाठविलें.

दोघांचें परस्परांशीं बोलणें झालें. धोंडू म्हणाला–"मला नाहीं येथें राहायचें. मला येथें कांहींच आवडत नाहीं."

"तुझ्या घरीं मला तरी कोठें काय आवडलें? हें पहा दोघांना परस्परांचें रूप मिळालें व आपणां दोघांना नव्या रूपांत दुःखच सहन करावें लागत आहे. त्या पेक्षां आपण आपापलीं रूपें बदलून परत आपल्या मूळ घरीं राहूं लागलों तर सुखी होऊं, असें नाहीं का तुला वाटत!" राजकुमार म्हणाला.

धोंडूला तें पटलें त्यानें राजकुमाराचा हात आपल्या हातांत घेतल्याबरोबर त्यांना परस्परांचीं मूळ रूपें मिळालीं.

धोंडू 'बाबा' म्हणून मोठ्यानें ओरडून विठूला जाऊन भेटला व राजकुमार राजाला भेटला.

विठूला प्रथम वाटलें, कदाचित पुन्हां मुलाच्या अंगांत वारें शिरलें असावें. परंतु राजकुमारानें घडलेलें वृत्त थोडक्यांत सांगितल्यावर सर्वांच्या मनाचें समाधान झालें. राजानें विठू व त्याचा मुलगा धोंडू दोघांना दहा हजाराचें बक्षिसच नव्हें तर एक घर देखील बांधून दिलें.

सूज्ञ पुरोहित

चंद्रपूर राज्याच्या गादीवर सोमशेखर नांवाचा राजा राज्य करीत होता. वयानें तो मोठा नव्हता, पण फार हुशार होता. त्याचा आपल्या पुरोहितावर फार विश्वास होता. त्याचा सल्ला घेतल्याशिवाय तो कधीं कांहीं करीत नसे. फक्त त्याचें लग्नच काय तें त्याचा सल्ला घेतल्याशिवाय झालें. त्यालाहि एक कारण झालें. लग्नापूर्वीं फार दिवसांपासून पुरोहित आजारी होता. त्यांचा आजार वाढतच गेला व आराम पडण्याचीं चिन्हें दिसत ना. तेव्हां राजा त्याला भेटण्यासाठीं गेला.

राजा भेटायला आल्याबद्दल पुरोहिताला फार आनंद झाला. त्यानें राजाचे आभार मानले व एक विनंति केली. म्हणाला– "महाराज! माझ्या मागें माझ्या मुलाला राजपुरोहित करावें. तो कोणत्याहि बाबतींत माझ्याहून कमी किंवा लहान नाहीं.

नंतर त्यानें आपल्या मुलाला जवळ बोलाविलें आणि त्याच्या कानांत कांहींतरी सांगून डोळे मिटले.

राजानें पुरोहिताचा मुलगा शेषाद्री याला राजपुरोहित म्हणून नेमलें. राजानें केव्हां, काय व कसें करावें हें तो सांगे. आपल्या तरुण पुरोहिताच्या सल्ल्याप्रमाणें राजा जें करी त्यांत तो यशस्वी पण होई. यामुळें शेषाद्रीवर राजाचा विश्वास बसला.

एकदां राजा शेषाद्रीला म्हणाला–"मी शिकारीला जावें म्हणत आहें. निघायला चांगला मुहूर्त सांगा."

"उद्यां सूर्योदयापूर्वीं चार घटका निघालांत तर तुमची शिकार चांगली यशस्वी होईल.

त्यावेळीं पूर्वेकडील वारा थोडा सोंसाट्याचा असेल. पण तो फार वेळ टिकणार नाहीं." शेषाद्री राजांला म्हणाला.

"तर मग तुम्हीदेखील आमच्याबरोबर शिकारीस जायला तयार असा. संध्याकाळीं सर्व बरोबर परत येऊं." राजा म्हणाला.

शेषाद्रीनें सांगितलेल्या वेळींच सर्व शिकारीला निघाले. उजाडण्यापूर्वीं गांवा-बाहेर येऊन पोंचले. ठीक त्याच वेळीं पूर्वेकडून सोसाट्याचा वारा सुटला.

"अरे चुकलों कीं, तुम्ही सांगितलें होतें नाहीं का कीं वारा सोंसाट्याचा सुटणार आहे म्हणून! किती गार वारा आहे. तुम्ही जाऊन माझ्या झोंपण्याच्या खोलींतून लोंकरीची शाल आणून देतां का!" राजानें शेषाद्रीला विचारलें.

शेषाद्री घोड्यावर बसून परत राजवाड्या-कडे निघाला. तो राजाच्या शयनागारांत पाऊल टाकणार, तेवढ्यांत त्याला त्याच्या वडिलांनीं कानांत सांगितलेला उपदेश आठवला—"नवराबायको ज्या खोलींत झोंप-तात त्या खोलींत कधीं जाऊं नये."

म्हणून तो बाहेर उभा राहून म्हणाला—"महाराजांनीं आपली शाल घेऊन यायला पाठविलें आहे."

"दार उघडें आहे, या आंत." आंतून राणी म्हणाली.

"तुम्ही आणून द्यावी बाहेर!" शेषाद्री म्हणाला.

"राणीनें एकच दार उघडून शाल दिली. त्याच वेळीं एक पुरुषी हात बाहेर आला व शेषाद्रीचा हात धरून त्याला आंत ओढण्याचा यत्न करूं लागला.

शेषाद्री आपला हात सोडवून व शाल घेऊन घोड्यावर बसून राजा वाट पहात उभा होता तेथें येऊन पोंचला.

त्या दिवशीं राजाला चांगलें यश मिळालें. संध्याकाळीं राजा राजवाड्यांत परत आला. शेषाद्री आपल्या घरीं निघून गेला.

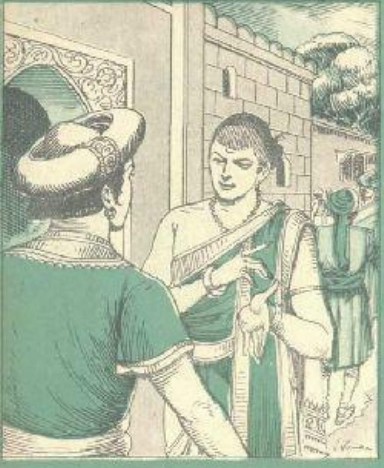
राजा अंतःपुरांत पोंचला तेव्हां दास दासी नेहमींसारखे हंसतमुख नसून माना खालीं करून उभे होते. त्यांचीं तोंडें उदास दिसलीं. राणी केस पिंजारून रडत होती.

राजानें येऊन विचारलें कीं झालें काय, कर्त्रू घाल कीं नाहीं, तेव्हां ती म्हणाली कीं शेषाद्री शाल घ्यायला म्हणून जो आला होता त्यांत त्याचा हेतू निराळाच होता.

राजाच्या मनांत कधीं अशी शंका येणें शक्यच नव्हतें. परंतु राणी तरी असा खोटा आळ कां आणील? राजा विचारांत पडला. या विषयीं चवकशी करावी तर स्वतःचीच नाचक्की होणार. शेषाद्री निर्दोष असला तरी हा पेचप्रसंग सोडविण्यासाठीं त्याला बळी देणें भागच आहे.

राजा असें मनाशीं ठरवून कोटाच्या दक्षिण द्वारावरच्या अधिकाऱ्याला बोलावून म्हणाला—"हें पहा, तुला एक जण येऊन

प्रश्न करील कीं राजानें सांगितलेलें काम केलेंस कीं नाहीं? तेव्हां हा प्रश्न करील त्याचें डोकें तत्क्षण छाटून टाक."

शेषाद्रीनें नित्यनियमाप्रमाणें येऊन राजाला आशीर्वाद दिला व त्या दिवसाचें भविष्य सांगितलें.

राजा त्याला म्हणाला–"दक्षिणेकडील द्वारावरच्या अधिकाऱ्याला एक काम मी सांगितलें होतें तें त्यानें केलें कीं नाहीं, विचारून मला येऊन सांगा."

शेषाद्री होकारार्थी मान हलवून दक्षिण द्वाराकडे निघाला. वाटेंत त्याला त्याचा एक ब्राह्मण मित्र भेटला. म्हणाला–"शेषाद्री! अरे, आमच्या घरीं सत्यनारायणाची पूजा आहे, तेवढी सांगून जा!"

तेव्हां त्याला वडिलांनीं सांगितलेला आणखी एक उपदेश आठवला. तो त्या ब्राह्मणाच्या घरीं गेला आणि पूजा वगैरे आटोपून दक्षिणद्वाराकडे निघाला.

तिकडे राजाचा प्रधान विश्वजित राजाजवळ येऊन म्हणाला–"पुराहिताला जाब विचारला पाहिजे."

राजा त्याला म्हणाला–"मला सगळें कळलें आहे, मी त्याच संबंधीं एक काम दक्षिण द्वारावरच्या अधिकाऱ्याला करायला सांगितलें होतें. तें त्यानें पुरें केलें कीं नाहीं त्याला विचारून या."

विश्वजित लगेच दक्षिण द्वाराकडे गेला. त्यानें जाऊन अधिकाऱ्याला विचारलें–"काय रे? राजानें तुला सांगितलें होतें तें काम झालें का?"

लगेच त्या अधिकाऱ्यानें विश्वजिताचा शिरच्छेद केला आणि डोकें एका चादरींत गुंडाळून राजाला आणून दाखविलें.

"तुझें काम संपलें आहे. आज तूं द्वार बंद करून घरीं निघून जा." राजा म्हणाला.

चादरींतलें डोकें शेषाद्रीचेंच असणार असें राजाला वाटलें होतें. परंतु थोड्या वेळानें येऊन तो म्हणाला–"महाराज! मी दक्षिण द्वारावर जाऊन आलों. पण द्वार तर बंद आहे व तेथें कोणीच दिसलें नाहीं."

त्याला पाहून राजाला आश्चर्याचा धक्काच बसला. त्यानें शेषाद्रीला विचारलें–"काय रे, मी तुला केव्हां जायला सांगितलें होतें आणि तूं आतां येतो आहेस का? करीत काय होतास इतका वेळ?"

"एका मित्राच्या घरीं सत्यनारायणाची पूजा होती, तिकडे जावें लागलें महाराज! म्हणून थोडा उशीर झाला. क्षमा करावी." शेषाद्री म्हणाला.

"माझ्या हुकुमापेक्षां मोठी तुला ती पूजा वाटली होय?" राजानें विचारलें.

"होय, माझ्या वडिलांनीं मृत्युसमयीं मला कांहीं उपदेश केले होते. त्यांप्रमाणेंच मी वागत आलों आहें." शेषाद्री म्हणाला.

"काय आहेत ते उपदेश?" राजानें विचारलें.

"नवराबायको ज्या खोलींत झोंपतात त्या खोलींत कधींच प्रवेश करूं नये व अंतःपुरांतलें गुपित कोणाजवळ बोलूं नये.

राजकार्याहून देवकार्य मोठें आहे. या उपदेशाप्रमाणें पूजा झाल्यानंतर आपल्या कामासाठीं गेलों होतों." शेषाद्री म्हणाला.

"परंतु काल सकाळीं खोलींत गेल्याशिवाय शाल कशी आणलीस हें नाहीं सांगितलेंस!" राजानें विचारलें.

"कारण त्यांत अंतःपुरांतलें एक रहस्य होतें म्हणून मी सांगितलें नाहीं." शेषाद्री म्हणाला.

"मी स्वतःच विचारीत असतां सांगण्यास काय हरकत आहे? सांग!" राजा म्हणाला.

शेषाद्रीनें त्याला राणी दरवाज्यांत उभी राहून शाल देत असतां एक पुरुषी हात कसा बाहेर आला व त्यानें शेषाद्रीचा हात धरून ओढण्याचा यत्न केल्यावर शेषाद्रीनें स्वतःचा हात कसा सोडवून घेतला, हें सविस्तर वर्णन करून सांगितलें.

"तूं सूज्ञ आहेस म्हणून विचारतों, या सर्वांपाठीमागें काय गुपित आहे तें सांग पाहूं." राजा म्हणाला.

"महाराज! शाल घेऊन जात असतांच मी या सर्व गोष्टीचा विचार केला होता. कोणी तरी आपला मित्र आपला वध करण्याच्या विचारांत होता. आपला विवाह-पण त्यानें त्याच हेतूनें ठरवून दिला होता. विवाहानंतर दोघांनीं मिळून आपला वध करण्याचा घाट घातला होता. पण मी त्यांच्या वाटेंत कांटा उभा होतों. म्हणून त्यांनीं प्रथम माझा कांटा दूर करण्याचा विचार केला होता. पण त्यांचा तो हेतू साध्य झाला नाहीं. मला असेंपण वाटत आहे कीं आतां आपल्याला पण त्या शत्रूचें भय उरलें नाहीं."

तें सर्व ऐकल्यावर राजानें चादरींत बांधलेलें मुंडकें सोडून पाहिलें व म्हणाला—"हाच माझा तो शत्रु असला पाहिजे. तुझे वडील आजारी असतां यानेंच माझें लग्न जमविलें होतें." राजानें असें सांगून प्रधानाचें मुंडकें आपल्या राणीला नेऊन दाखविलें. तें पाहून ती मोठ्यानें ओरडली आणि बेशुद्ध होऊन पडली. तेव्हां तिचा स्वैरपणा राजाच्या लक्षांत आला. राजानें तिला तुरुंगांत टाकलें आणि शेषाद्रीच्या सूचनेप्रमाणें दुसऱ्या एका मुलीशीं लग्न करून घेतलें. त्याच्याच सल्ल्याप्रमाणें तो पुढें राज्य करूं लागला.

शुभांगी

एका गांवीं काशीनाथ नांवाचा एक तरुण मुलगा रहात असे. तो तसा विशेष हुशार नव्हता. त्याला शिक्षणासाठीं गुरु-कुलांत पाठविण्यांत आलें. विद्याभ्यास संपल्यावर काशीनाथ घरीं परत आला आणि पदोपदीं तत्वज्ञानाच्या गोष्टी सांगूं लागला. गांवकरी म्हणत—"अरे, ज्याला आपण अक्कलशून्य मूर्ख म्हणत होतों तो चांगला तत्वज्ञानी निघाला कीं!"

काशीनाथाला कित्येक मुली सांगून आल्या. त्यांत शुभांगी नांवाची एक हुशार व कामसू मुलगी होती. परंतु जन्मल्या-पासूनच तिच्या अंगांत अनेक व्यंग्यें होतीं. तिचे हात, पाय, मान, कंबर पाठ सर्वच बेडौल होते. म्हणूनच कीं काय, तिच्या आईवडिलांनीं तिचें नांव शुभांगी असेंच ठेवलें होतें. तिचें लग्न कसें होणार या काळजींत तिचे आईवडील असतां काशीनाथ म्हणाला—"मी करतों तिच्याशीं लग्न!" त्याच्या नातेवाइकांनीं त्याला किती समजावून सांगितलें कीं तिच्याशीं लग्न करण्याचा खुळेपणा करूं नकोस, परंतु त्यानें त्या सर्वांना उत्तर दिलें—"भार्या रूपवती शत्रुः, म्हणून मी लग्न करणार तर तिच्याशींच."

काशीनाथाच्या लग्नानंतर कांहीं दिवसांनीं त्याचे वडील वारले. घरची सर्व जबाबदारी त्याच्या शिरावर येऊन पडली. परंतु त्यानें उदर निर्वाहाची कधींच फिकीर केली नाहीं. तो एक तुणतुणें घेऊन भजनें म्हणत गांवभर हिंडे व जी भिक्षा मिळे घरीं आणून देई.

गांवकरी त्याच्या विषयीं काय बोलतात हें एकदां त्यानें ऐकलें. "काशीनाथचें बरें आहे बुवा. त्यानें समजून उमजूनच शुभांगीशीं लग्न केलें. मागच्या जन्मीं त्यानें कन्यादान केलें नसावें." ते म्हणाले.

काशीनाथाला त्यांच्या बोलण्यांत तथ्य असावेंसें वाटलें. कारण त्यानें कोठें तरी वाचलें होतें कीं जे कन्यादान करतात त्यांना पुढील जन्मीं सुंदर बायको मिळते व उदरनिर्वाह पण त्यांचा सुखानें चालतो. तरी त्यानें त्या गोष्टीकडे दुर्लक्ष करून शुभांगीसारख्या एका कुरूप स्त्रीशीं लग्न केलें होतें. सर्व ईश्वरकृपेवर सोडून द्यावें असें मनाशीं ठरवून तो वागे. ईश्वराचा वास आपल्याच हृदयांत असतो "शिवोहम्"चा मंत्र ज्या वेळीं मला माझ्या गुरुवर्यांनीं शिकविला त्या वेळीं त्याचा अर्थ "मी शिव आहें." असा त्यांनीं मला सांगितला होता.

हृदयांत वास करणाऱ्या त्या शिव शंकराची आराधना करून आपल्या कुरूप स्त्रीला सुस्वरूप बनवायचें असा त्यानें मनांत निश्चय केला. तो आपल्या बायकोला म्हणाला—"उद्यां मला एका कामानिमित्तें बाहेर जावयाचें आहे. दशम्या बांधून एक तांबलीभरून तूप तयार ठेव." शुभांगीनें त्याप्रमाणें सर्व तयार करून ठेवलें.

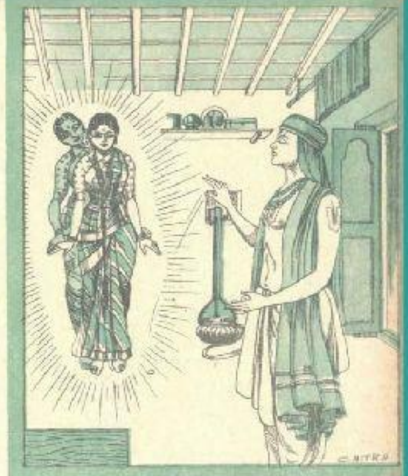
काशीनाथ एका निर्जनस्थानीं जाऊन बसला. हृदयांत वसणाऱ्या परमेश्वराचें स्मरण करून दशमीचा एकेक तुकडा तुपांत बुडवून "शिवोहम्"चा जाप करीत तो आपल्या तोंडांत टाकूं लागला. त्यानें इतकें खाल्लें कीं त्याचें पोट गच्च भरलें. त्याचें पोट टरटरून फुगलें व त्याच्या वेदना त्याला असह्य होऊं लागल्या. पार्वतीला त्याची दया आली. तिनें सांगितल्यावरून

शंकरानें प्रत्यक्ष होऊन काशीनाथाला वर मागायला सांगितलें.

काशीनाथ खालीं मान करून बसला. आपल्या बायकोला सौंदर्य यावें हा वर मागायचें देखील राहून गेलें त्याची ती स्थिति ओळखून शंकरानें त्याच्या हातांत तीन दगड दिले व म्हणाला—"यांच्या सहाय्यानें तुझ्या कोणत्याहि तीन इच्छा पुऱ्या होतील. इच्छा मनांत आणून एक दगड फेंकून दे." असें सांगून शंकर अंतर्धान पावला.

शिव पार्वती अंतर्धान पावल्यावर त्यानें ते तिन्ही दगड उचलले आणि घरीं गेला. "माझी बायको सर्वांग सुंदरी होऊं दे." असा मनांत संकल्प करून त्यानें एक दगड फेंकला. त्याबरोबर त्याची अष्टावक्र बायको एक जगन्मोहिनी सुंदर स्त्री झाली.

शुभांगीला तिच्या रूपांत झालेला बदल पाहून आश्चर्य वाटलें. ती कांहीं बोलणार एवढ्यांत काशीनाथानें त्याची तपश्चर्या फळास आल्याचें सांगितलें. तें ऐकून शुभांगी म्हणाली—"अजून दोन दगड आहेत ना तुमच्या जवळ! राजा होण्याची इच्छा करून एक दगड फेंका!"

"छेछे! नको बुवा तें. राजा झालों कीं युद्ध करावें लागणार. "अहिंसा परमोधर्मः" मी ज्या इच्छेनें तपश्चर्या केली होती ती पूर्ण झाली आहे. बाकी पुढें पाहून घेऊं." असें सांगून त्यानें ते दोन्ही दगड कोनाड्यांत ठेवून दिले.

दुसऱ्या दिवशीं जेव्हां काशीनाथ भिक्षेला निघाला तेव्हां शुभांगी कमरेवर घागर घेऊन नदीवर निघाली. तिचें तें सौंदर्य पाहून सर्वांचे डोळे दिपून गेले. कित्येक परिचित लोकांनीं जवळ येऊन तिच्याजवळ चवकशी केली—"कोण बाई तुम्ही?" ती

Fullscreen

48 /72

शुभांगीच आहे हें जेव्हां तिच्या तोंडून लोकांना समजलें तेव्हां त्या गोष्टीवर कोणाचा विश्वासच बसला नाहीं. वाटेंत जो कोणी भेटे त्याच्याशीं ती उभी राहून बोलत राहाली. त्यामुळें नदीवर पोंचायला तिला फार उशीर झाला.

अदल्या दिवशीं रात्रीं एक राजनर्तकी राजवाड्यांतून पळून गेली होती. तिच्या शोधार्थ राजाचे शिपाई हिंडत होते. कांहीं शिपाई घाटावर शोध काढीत आले. शुभांगीला पाहून त्यांना तीच राजनर्तकी असेल असें वाटलें. तिनें अनेक प्रकारें त्यांना सांगितलें कीं ती काशीनाथाची बायको शुभांगी आहे, परंतु शिपाई ऐकत ना. तिकडून त्याच वेळीं काशी-नाथ भिक्षा मागत निघाला असतां शुभांगीला राजाचे शिपाई धरून घेऊन जात असल्याचें कळलें. तो पळत पळत घरीं गेला व एक दगड हातांत घेऊन मनांत म्हणाला–"माझी बायको अस्वल होऊन शिपायांच्या हातून आपली सुटका करून घेऊन येऊं दे." असें म्हणून त्यानें दगड फेंकला.

थोड्या वेळानें शुभांगी अस्वलाच्या रूपें घरीं परत आली. अस्वलाला पाहून स्वतः काशीनाथ पण थरथर कांपूं लागला. त्यानें इच्छिल्याप्रमाणें त्याची बायको अस्वल झाल्याचें आठवेपर्यंत तो तसाच कांपत राहाला. पण त्यानंतर पुन्हां तो धांवत गेला आणि तिसरा दगड उचलून मनांत म्हणाला–"माझ्या बायकोला तिचें मूळ रूप येवो." आणि असें म्हणत दगड फेंकून दिला. शुभांगी पुन्हां आपल्या अष्टावक्र रूपें त्याच्यासमोर उभी राहाली.

परोपकारी गोपाळ

एकदां कांतिलाल बायको व मुलांसह गोपाळच्या घरीं आला व म्हणाला–"अहो गोपाळराव! तुमच्याशिवाय आम्हांला मदत करणारा कोणी नाहीं हो, मी याच गांवीं लहानाचा मोठा झालों. व्यापार करण्यासाठीं म्हणून मोठ्या गांवीं जाऊन राहालों. व्यापारांत नुकसान झालें. बारा वर्षें झालीं तेथें जाऊन. सर्व घालवून बसलों आणि आतां आलों आहे हातांत करवंटी घेऊन. डोक्यावर कर्ज चढलें आहे. तुम्ही थोडा हातभार दिलात तर उद्धार होईल बघा गरिबाचा. यापुढें मी येथेंच राहीन म्हणतों. मग काय हुकूम?"

"माझ्याकडून होईल तेवढें मी स्वखुशीनें करीन एवढें तुम्हांला वचन देतों." गोपाळ म्हणाला.

पूर्वीं कांतिलाल याचें गांवांत घर होतें. थोडी फार जमीन पण होती. त्याचें घर गांवाबाहेर होतें. घर जुनाट होतें. बारा वर्षांपूर्वीं तो गांव सोडून गेला तेव्हां त्यानें जमिनीबरोबर घर पण विकून टाकण्याचें ठरविलें होतें. पण कोणी तें विकत घेतलें नाहीं. आतां घराच्या भिंती पडूं लागल्या होत्या व त्यांवर गवत उगवलें होतें.

जमीन विकून जे पैसे मिळाले ते कांतिलालनें व्यापारांत लावले. इमारती लाकडाचा धंदा केला व चोर बाजारी करून खूप पैसे मिळविले. तसा स्वभावानें तो आळशी आणि थोडा रंगेल होता. मनो-विनोदाखातर त्यानें पुष्कळ पैसे वाया घालवले. वाईट संगतींत आणि ऐश आरामांत राहून पुष्कळ पैसे गमावून बसला. त्यांत

त्याला जुगारीचा पण नाद लागला. त्याच्या बायकोनें पण त्याला सावध केलें नाहीं. उलट ती सुद्धां मोकळ्या हातानें खर्च करीत राहाली. डोक्यावर कर्ज वाढलें. दिवाळें वाजवून तो आपल्या गांवीं परत आला.

त्याचें घर होतें ती जमीन विकून दोन तीनशें रुपये मिळाले तर एक लहानसें झोंपडें बांधून राहण्याचा त्याचा विचार होता. उरलेल्या पैशांत दोन गाई ठेवून व रतिबानें दूध विकून उदार निर्वाह करण्याचा पण त्याचा विचार होता. पण ती जमीन इतके पैसे देऊन कोण विकत घेणार?

कोणी त्याला सुचविलें कीं अशी मदत करणारा या गांवांत फक्त एक गोपाळ आहे. त्याच्याकडे जाऊन मदत मागितली तर तो खात्रीनें मदत करील असेंदेखील गांवकऱ्यांनीं त्याला सांगितलें होतें. त्याला दोन तीनशें रुपये तसे जास्त नाहींत, असें कळल्यावरच कांतिलाल बायकोला व मुलांना घेऊन आला होता.

गोपाळला त्याची कींव आली. त्या वेळीं गोपाळजवळ दोनशें रुपये नव्हते. तरी त्यानें लक्ष्मीचे दागिने गहाण ठेवून दोनशें रुपये कांतिलालला दिले व जमीन खरेदी केली. कांतिलालनें दोन तीन दिवसांत एक झोंपडें उभें केलें. गोपाळनें ते तीन दिवस सर्वांना आपल्या घरींच ठेवून घेतलें.

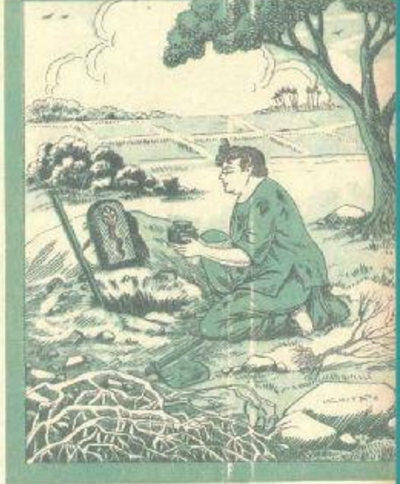
झोंपडें बांधून तयार झाल्यानंतर कांतिलाल जवळ थोडे पैसे उरले. तेवढे पैसे गाय विकत घ्यायला पुरले असते. परंतु गमतींत पैसे उडवण्याची संवय झाली होती, ते पैसे कसे पुरणार? हातांत पैसे होते तोंपर्यंत रोज घरीं कांहीं तरी गोडधोड होई आणि पंधरा दिवसांत होते नव्हते ते सर्व पैसे संपले आणि निर्वाहाचा प्रश्न सुटायचा राहूनच गेला.

कांतिलाल पुन्हां गोपाळकडे गेला आणि म्हणाला—"तुम्ही शंभर रुपये कर्जाऊ दिलेत तर मी दोन गाई विकत घेऊन दूध विकून चार पैसे मिळवीन."

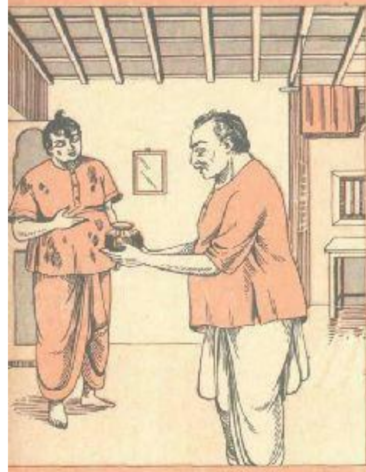
"हें पहा, माझ्याजवळ आतां फुटकी कवडीदेखील नाहीं. तुझ्याकडून घेतलेल्या जमिनींत रताळी लावण्याचा विचार करतों आहें मी. तूं मजुरी करतोस का? जोंपर्यंत पीक निघत नाहीं तोंपर्यंत माझ्या हातांत पैसे तरी कोठून येणार सांग. तोंपर्यंत मिळेल त्या मजुरीवर तुझें काम भागेल." गोपाळ म्हणाला.

"मी इतके दिवस शहरांत काढले. आतां कुदळफावडें हातांत घेणें शक्य आहे का मला? तसा मी ठरलों व्यापारी. फावडें कधीं हातांत घेतलें असेल तर शपथ. तुमचें पीक निघेपर्यंत मी वाट पाहतों. काढीन कांहीं तरी उपाय." असें सांगून कांतिलाल निघून गेला.

तो गांवांतल्या एका व्यापाऱ्याच्या घरीं मुनिमाची नोकरी करूं लागला. त्यानें मालकाच्या डोळ्याआड चार पैसे मिळविले पण. लोकांना फसवून पैसे मिळविण्याची त्याला जुनी संवय होती.

गोपाळनें स्वतः कुदळफावडें घेऊन काम करण्याचें ठरविलें. गवत व जीं झाडें झुडपें उगवली होतीं तीं छाटून टाकलीं आणि जमीन खणूं लागला. खणत असतां एका जागीं एक दगड लागला. तो दगड नागाच्या आकृतीचा होता. तो दगड काढून त्याची कोठें तरी प्रतिष्ठा करावी, असा विचार करून गोपाळनें तो जमिनींतून काढला' तेव्हां त्या दगडाखालीं त्याला हंडा सांपडला. हंड्याला झांकण होतें. त्यानें हंडा हलवून पाहिला तेव्हां आंतून खण-खणल्यासारखा आवाज ऐकूं आला. तो

ऐकून गोपाळ स्वत:शींच पुटपुटला–" कांतिलालचें भाग्य बलवत्तर आहे बरं का ?" असें म्हणत गोपाळनें तो हंडा उचलला व कांतिलालकडे घेऊन जाऊन त्याला म्हणाला– "हा पहा, तुझ्या पूर्वजांनीं तुझ्यासाठीं पुरून ठेवलेला ठेवा. पहा किती पैसे आहेत. आतां घे गाई विकत आणि दूध वीक."

गोपाळचें तें औदार्य पाहून कांतिलाल थक्कच झाला. त्यानें गोपाळच्या समोर हंड्यावरचें झांकण उघडलें. आंत शंभर रुपये होते.

कांतिलालनें दोन दुभत्या गाई विकत घेतल्या आणि दूध विकून पैसे मिळवूं लागला. खेडेगांवापेक्षां शहरांत दूध महाग होतें, म्हणून कांतिलालचा मुलगा शहरांत जाऊन दूध विकूं लागला आणि पैसे आणून देऊं लागला. तसें थोडें दूध व दही गांवांत पण विकलें जाई. दुधांत पाणी घालून विकायला कांतिलाल मागें पुढें पहात नसे. म्हणून दुधाच्या व्यापारांत खूप फायदा होऊं लागला. शिवाय गाईंच्या चाऱ्यासाठीं पण खर्च होत नसे. कारण गांवाजवळच्या रानांत गाई खूप चरून येत.

गोपाळनें पिंपळाच्या पारावर त्या नागशिळेची प्रतिष्ठा केली. गांवकरी नागशिळेसमोर श्रद्धा भक्तीनें पैसे, फुलें व फळें आणून ठेवीत. नवस करीत व दुग्धाभिषेक करीत. अभिषेकाला लागणारें दूध कांतिलालकडूनच घेत.

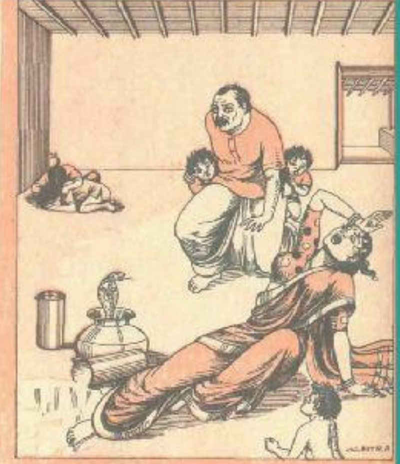
नागपंचमीला गोपाळ सकुटुंब नागपूजेला गेला. नैवेद्य दाखविण्यासाठीं लक्ष्मीनें पंचपक्वान्नें बरोबर घेतलीं होतीं. गोपाळचा मुलगा गड्डूंत दूध घेऊन आला. परंतु वाटेंत त्याला ठेंच लागली. गड्डू जमिनीवर पडला व सर्व दूध वाहून गेलें.

वाटेंतच कांतिलालचें घर होतें. गोपाळ त्याच्याकडे गेला आणि कुशलवार्ता विचारून त्याला म्हणाला–"हें पहा कांतिलाल! आम्ही नागपुजेसाठीं घरून जें दूध घेऊन निघालों होतों तें सर्व सांडून गेलें आहे. म्हणून थोडेंसें दूध हवें आहे."

"अहो गोपाळराव! घरून दूध अणायची तुम्हांला गरजच काय होती? मी नाहीं का येथें? नागराजाच्या अभिषेकासाठीं सर्व माझ्या घरचें दूधच घेऊन जातात. तुमच्यासारखे लोक येतात व दूध घेतात म्हणून व्यापार चालतो." कांतिलाल म्हणाला.

कांतिलालच्या बायकोनें दूध आणून गड्डूंत घातलें. अभिषेक झाल्यावर लक्ष्मी कांतिलालच्या बायकोकडे तीर्थ-प्रसाद देऊन आली.

दुसऱ्या दिवशीं कांतिलालच्यां घरीं एक विचित्र गोष्ट घडली. कांतिलालची बायको दूध एका भांड्यांत ओतायला गेली तर भांड्यांतून एक सांप फूत्कार सोडीत बाहेर आला आणि निघून गेला. कांतिलालची बायको सांप पाहून मोठ्यानें किंचाळली. मुलें घाबरलीं. कांतिलालच्या सर्व अंगाला

घाम सुटला. त्यादिवशीं सर्व दूध फेंकून घावें लागलें.

संध्याकाळींपण तशीच गोष्ट घडली. सांप त्या भांड्यांतच येऊन कां बसतो, हें कोणाला कांहीं कळेना. गांवभर त्या गोष्टीची चर्चा सुरू झाली. लोक म्हणूं लागले कीं कांतिलाल दुधांत इतकें पाणी घालतो कीं नागराजाला सुद्धां तें असह्य झालें असावें. देवानें चांगली खोड मोडण्याचें ठरविलेलें दिसतें आहे. कांहीं लोक त्याचें उत्तर देत विचारीत–" अहो, पण देव इतके दिवस कां गप्प बसला ?"

नागराजाच्या अभिषेकाला तो जें दूध विकतो त्यांत सुद्धां तो पाणी घालतो म्हणून देव रागावला असणार." कांहीं लोक म्हणाले.

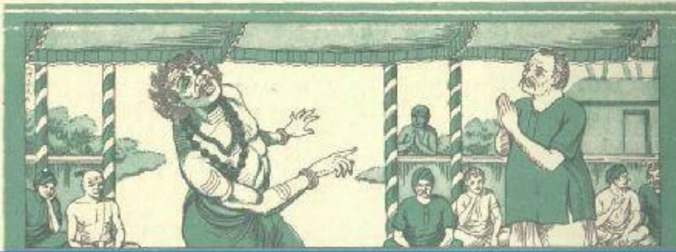
कांतिलालची बायको पतीला म्हणाली— "तुम्ही गोपाळला दूध विकून त्याच्याकडून पैसे घेतलेत म्हणून देव रागावला असेल. नेऊन द्या त्याचे पैसे परत."

कांतिलालनें त्याप्रमाणें पैसे परत नेऊन दिले. परंतु पुन्हां तसाच सांप भांड्यांतून निघाला. तो रोज दूध काढी आणि रोज तें फेंकून द्यावें लागे.

ती गोष्ट गोपाळला कळली. असें कां होतें हें पाहण्यासाठीं गोपाळनें नागपूजा व दुग्धाभिषेक मोठ्या समारंभानें सुरू केला. एका पुजाऱ्याच्या अंगांत सांप आला व तो बडबडूं लागला—"अरे पापी कांतिलाल! मी तुझा सर्वनाश करीन. तूं पाणी घालून दूध विकतोस आणि माझ्या अभिषेकाच्या दुधांतसुद्धां पाणी घालतोस का? तुला स्वतःच्या पायावर उभा रहायला ज्यानें हातभार लावला आणि माझी पारावर प्रतिष्ठा केली त्याला देखील तूं पाणी घालून दूध विकलेंस काय? मी तुला सोडणार नाहीं. लक्षांत ठेव!"

"मी धनलोभानें हें सर्व केलें. मला माफ कर नागदेवा! मी कान धरतों, पुन्हां असली चूक करणार नाहीं. क्षमा कर!" असें म्हणून कांतिलाल व त्याच्या बायकोनें हात जोडून नाक घासलें.

त्यानंतर कांतिलालला नागदेवानें त्रास दिला नाहीं. तो शुद्ध दूध विकूं लागला आणि एक प्रामाणिक दूधवाला म्हणून प्रसिद्ध झाला.

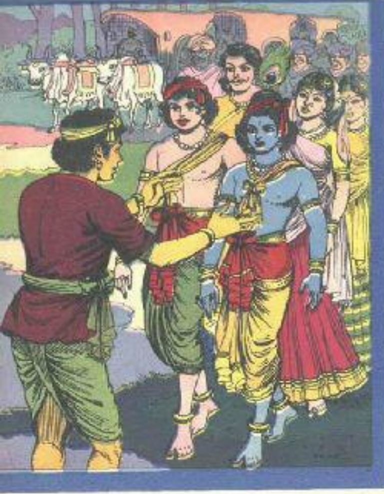

कुंभिकाच्या गोठ्यांत जन्मलेल्या सात राक्षसी पोळांनीं जो धुमाकूळ मांडला होता त्याच्या कागाळ्या मिथिलेच्या राजाच्या कानावर येऊं लागल्या, तेव्हां तो कुंभिकाला बोलावून म्हणाला—"तुझे सांड राज्यांत उत्पात करीत आहेत तरी त्यांना ताळ्यावर आणण्यासाठीं काय तो लवकर उपाय कर. त्यांना बडवून बैल तरी करून टाक किंवा जंगलांत नेऊन सोड."

त्यांना ताळ्यावर आणणें कुंभिकाच्या शक्तिबाहेर होतें. त्या प्रयत्नांत कित्येक जखमी झाले व कित्येक ठार झाले. कांहीं उपाय सुचला नाहीं तेव्हां त्या पोळांना ताळ्यावर आणील त्याच्याशीं आपली मुलगी नीला हिच्याशीं लग्न करून देईन असें त्यानें दवंडी पिटून जाहीर केलें.

दवंडी ऐकून कित्येक तरुण गवळी आले. गुरांना ताळ्यावर आणणें मोठें काम नाहीं. सहज एका सुंदर मुलीशीं आपलें लग्न होईल या आशेनें ते आले होते.

प्रत्येकानें आपल्या शौर्याच्या वल्गना सुरू केल्या. एक जण 'त्या पोळांचीं शिंगें मोडून टाकतों' असें देखील म्हणाला. आणखी एक जण त्यांचीं हाडें मोडून टाकण्याच्या गप्पा सांगूं लागला.

दवंडी पिटविली तेव्हां कुंभिकानें नंदाला पण तें सर्व कळविलें. कुंभिकाच्या दूतांनीं सात सांडांनीं सर्व प्रजेला कसें भयभीत करून सोडलें आहे त्याचें वर्णन नंदासमोर केलें. तें ऐकून नंद यशोदा, बरोबर बलराम व कृष्ण दोघांना व आणखी कांहीं गवळघाच्या मुलांना घेऊन निघाले.

कुंभिक आपली ताई व मेहुणा दोघांच्या स्वागतासाठीं सामोरा गेला. कुंभिकाची बायको धर्मदा आपल्या नणदेला प्रेमानें भेटली व तिला बोलावून घरांत नेलें. कुंभिकाचा मुलगा श्रीधाम आपल्या आते भावंडांना भेटला.

त्या दिवशीं रात्रीं त्या सातहि राक्षसी सांडांना कृष्ण आल्याचें कळलें व आपला प्रताप दाखविण्यासाठींच कीं काय त्यांनीं गाईंना हुशी मारून गोठ्यांत गडबड सुरू केली. नंतर कुंभिकाच्या अंगणांत येऊन मोठेमोठ्यानें डरकाळ्या फोडूं लागले आणि खुरांनीं जमीन ओरबाडूं लागले. नंतर त्यांनीं मडकीं फोडलीं, भिंती पाडल्या, दारें तोडलीं, गाड्या मोडल्या, मांडव पाडले व नाना तऱ्हेचें उपद्रव सुरू केले. बायका व मुलें भिऊन मोठ्यानें ओरडूं लागलीं. फुशारक्या मारणारे तरुण गोप मह जाऊन दडून बसले.

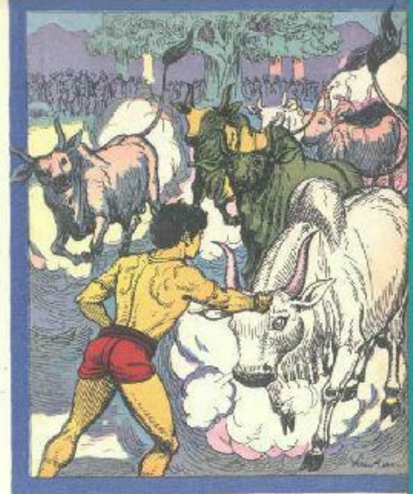
उजाडल्यावर कुंभिकानें सर्व गोप तरुणांना बोलाविलें. आपल्या मुलीला वस्त्रालंकारांनीं सजवून सर्वांसमक्ष उभी केलें व म्हणाला—"गोपतरुण हो! पाहिलेंत ना? हे माजलेले पोळ म्हणजे दिग्गजांसारखे सिंहासारखे बलिष्ठ आहेत. यांना वठणीवर आणावयाचें आहे. आमच्या या प्रयत्नाला तुमच्या मदतीनें यश येईल अशी अपेक्षा करून मी तुम्हां सर्वांना बोलाविलें आहे. यांना वठणीवर आणूं शकलों नाहीं तर राजा जी शिक्षा देईल किंवा दंड करील ती भोगायला तयार

व्हावें लागेल. तुमच्यापैकीं जो कोणी या कामीं यशस्वी होईल त्याच्याशीं मी आपल्या एकुलत्या एका मुलीचें लग्न करून देईन."

तरूण गोप ती अट ऐकून मागेंपुढें करूं लागले. नीलाचें सौंदर्य पाहून त्यांचा उत्साह उचंबळून येई. पण त्या राक्षसी पाड्यांकडे पाहिलें कीं त्यांचा धीर खचून जाई आणि पाय थर थर कांपूं लागत. म्हणून एकहि गोप पुढें पाऊल टाकायला तयार होईना. किंकर्तव्य विमूढ होऊन पहात उभे राहाले.

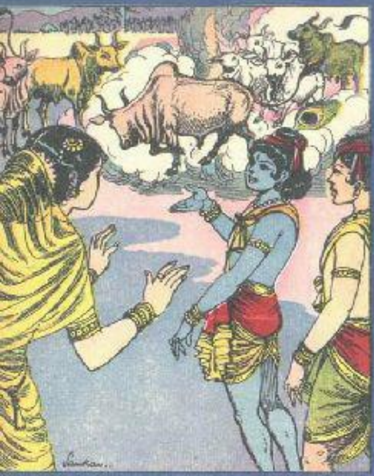
तेव्हां नंदाचा एक दूरचा नातेवाईक घोषवंत नांवाचा गवळी म्हणाला—"या माजलेल्या बैलांना ठार करतां आलें नाहीं तर माझें एवढें बल व पराक्रम व्यर्थच. पहातर एका क्षणांत यांची मस्ती जिरवितों." असें सांगून ते बैल होते तिकडे गेला. इतर सर्व दुरून झाडावर चढून, उंचवट्याच्या जागेवर चढून दृश्य पाहूं लागले.

घोषवंतानें एका मस्त पाड्याला जोरानें मुक्का मारला. त्या बरोबर पाहणारांनीं हर्ष-ध्वनि करून टाळ्या वाजवल्या. दुसऱ्या क्षणाला सातहि पोळ त्याच्या अंगावर तुटून पडले. कृष्ण तें पाहून मनांतल्या-

मनांत म्हणाला—"याला कोणी सांगितलें होतें आपला जीव धोक्यांत टाकायला? हे बैल त्याची कुट्टी करून टाकतील. त्याला जिवंत सोडतील असें वाटलें होय त्याला?" व तसेंच झालें. बैलांनीं त्याला शिंगावर उचलून खालीं जमिनीवर पाडलें आणि पायांखालीं तुडवून लाथा झाडून दूर फेंकून दिलें.

हाहाकार उडून गेला. घोषवंताला दूर फकून दिल्यावर ते सांड गंमत पहायला उभे असलेल्या गवळ्यांच्या अंगावर धांवले व त्यांना मारूं लागले. गोंधळ उडून गेला,

तेव्हां कृष्ण बलरामाला म्हणाला–"हे बैल नसून राक्षस आहेत. नाहीं तर बैलांच्या मनांत इतकी सुडाची भावना कोठून असणार! इतकें साहस तरी कोठून असणार! कुंभिकाला मीच मदत करतो." असें सांगून तो बैल होते त्या बाजूला निघाला. तें पाहून नंद यशोदा ओरडूं लागले–"नको रे बाबा! नको! तूं तिकडे नको जाऊं."

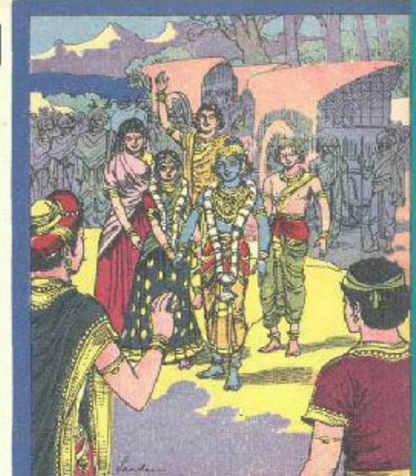
कृष्ण मुठी आवळून येत असलेला पाहून बैल रूपांत असलेले सातहि भाऊ एकदम त्याच्यावर तुटून पडले. कृष्णानें समोरून येणाऱ्या पहिल्या बैलाच्या मुस्कुटांत अशी एक भडकावली कीं त्याला तिरिमिरी आल्यासारखें झालें. त्याचीं शिंगें धरून कृष्णानें त्याला लोटलें व इतर दोघां तिघां बैलांना अडवलें. एका बैलाची शेपटीच हातीं आली ती धरून कृष्णानें त्याला आपल्या चारी बाजूला असें गिरगिर फिरविलें कीं इतर बैल परस्परांच्या अंगावर आदळले. कृष्णाचें तें अद्भुत कार्य पाहून प्रेक्षक गोप तरुणांनीं तोंडांत बोटें घातलीं, जणुं कांहीं त्यांना दाखविण्या साठींच कृष्णानें तो डोंबाऱ्याचा खेळ मांडला होता. नीलानें पण कृष्णाचा पराक्रम पाहिला. ती कौतुकानें व प्रेमानें आपल्याकडे पहात आहे हें ओळखून कृष्णाला फार फार आनंद झाला.

कृष्णानें त्या बैलांना कांहीं वेळ माकडां-सारखें नाचवून शेवटीं एकेकाच्या डोक्यांत असा एकेक मुक्का मारला कीं त्यांचें तोंडच फुटलें व कालनेमीचे ते सातहि पुत्र भडभडा रक्त ओकूं लागले. कांहीं वेळानें त्यांनीं अंग टाकलें ते पुन्हां उठले नाहींत. नंद यशोदा दोघे धांवत आले व आपल्या लाडक्या व पराक्रमी मुलाला प्रेमानें पोटाशीं धरून त्याची पाठ थोपटली. कुंभीक आपल्या मुलीला घेऊन जवळ आला व तिचा हात कृष्णाच्या हातांत देत म्हणाला–"तुझ्या पराक्रमाबद्दल तुला हें बक्षिस घे!"

नंतर त्यानें कृष्णाला व नंद यशोदेला वस्त्राभरणें देऊन त्यांचा सत्कार केला. त्यानें इतर गवळ्यांना व गोप तरुणांना इतर बहुमूल्य वस्तू देऊन त्यांचापण सत्कार केला. नंतर तो नंदाला म्हणाला–"नंददादा! तुमचा मुलगा शूर व पराक्रमी आहे. त्यानें आम्हांला व आमच्या सहकाऱ्यांना मोठ्या संकटांतून वांचविलें. मी तुम्हांला व तुमच्याबरोबर आलेल्या गवळ्यांना आपल्या सहस्रावधी गाईंचें दान करतो. नको म्हणूं नका."

नंद म्हणाला–"वेड्या! माझ्याकडे गाई थोड्या का आहेत? कृष्ण जन्मला तेव्हांपासून आमच्याकडे गोधन वाढत आहे व दूधपण किती देऊं लागल्या आहेत! दुधा दह्याला तोटा राहिला नाहीं."

तो दिवस फार आनंदानें घालवून नंद व यशोदा आपल्या सुनेला, तिचा भाऊ श्रीधाम याला व इतर लोकांना बरोबर घेऊन वृंदावनला आले.

कृष्ण पीतांबर नेसून मोर मुकुट धारण करून व फुलांचा हार गळ्यांत घालून मुरलीगान करूं लागला आणि आपल्या सख्या गुराख्यांबरोबर गाई चरायला घेऊन जाऊं लागला.

एकदां कृष्ण व बलराम इतर गुराख्यां-बरोबर यमुनेच्या काठीं गाई चरायला घेऊन गेले. त्यांनीं गाईंना चरायला सोडलें व दोघे एका वडाच्या झाडाखालीं बसले. गुराखी एक न एक खेळ खेळत होते.

तेव्हां वामदेव व भरद्वाज दोघे मुनी तीर्थ यात्रा करीत तेथें आले. समोर एक भव्य वटवृक्ष पाहून झाडाजवळ आले व त्या झाडाला तीन प्रदक्षिणा घालून नमस्कार केला.

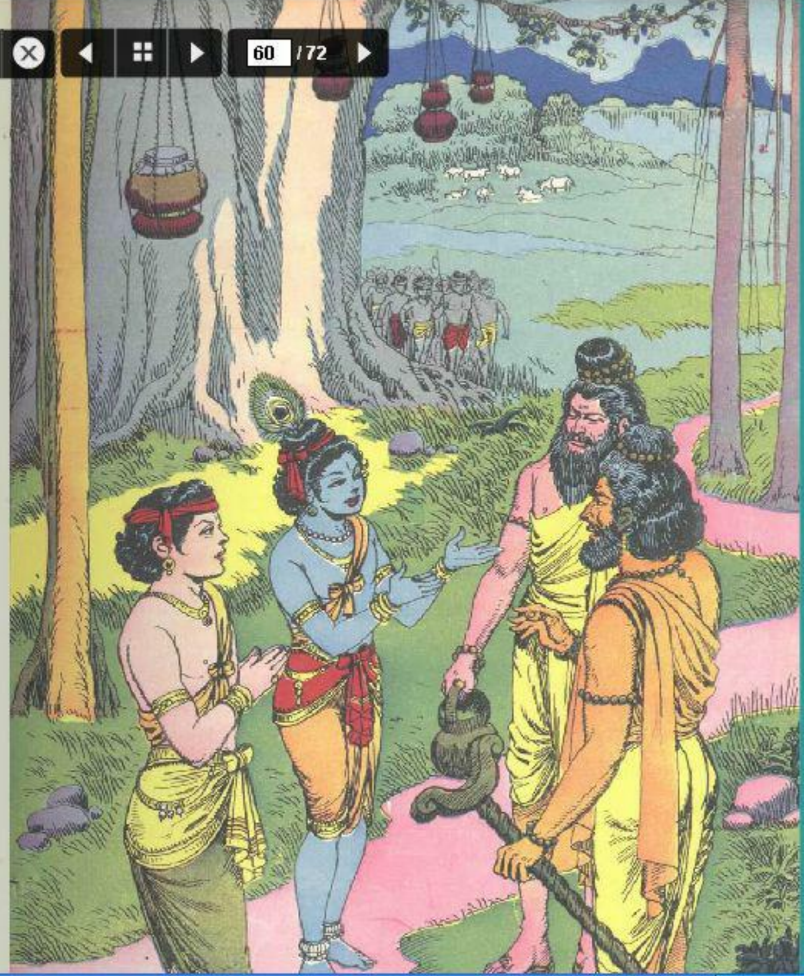

त्यांनीं तेथें खेळत असलेल्या गुराख्यांना विचारलें.–"मुलांनो! आम्हांला यमुनास्नान करावयाचें आहे. मगरी, सुसरी आणि सांपाचें भय नाहीं अशी निरापद जागा कोठली, सांगाल का?"

प्रत्येक गुराखी दुसऱ्याकडे बोट दाखवून म्हणाला–"त्याला विचारा" मुलें थट्टा-करीत आहेत व मुनींना राग येईल कदाचित असें वाटलें, म्हणून कृष्ण उठून पुढें आला व नम्रपणें म्हणाला–"मुनीश्वर! स्नानाला चांगला घाट कुठला हें या मुलांना काय कळणार? मी एक दिव्य घाट दाखवितों. आपण स्नानसंध्यादि आटोपून इकडे परत यावें. आमच्याजवळ पुष्कळ दही आहे व पोहे आहेत. खीरपण पुष्कळ आणली आहे आम्ही बरोबर, तुम्हांला जें आवडेल तें खा. तें नको असेल व धारोष्ण दूध हवें असेल तर आम्ही काढून देऊं. मी नंदाचा मुलगा, माझें नांव कृष्ण व हा माझा दादा बलराम."

दोघां मुनीश्वरांना त्या गुराख्याचा तेजस्वी चेहरा पाहून आश्चर्य वाटलें. इतका सुंदर व तेजस्वी मुलगा गवळ्याच्या घरीं कसा काय जन्मला बुवा? थोडा वेळ डोळे मिटून दोघे बसले. दोघें त्रिकालज्ञानी मुनी होतें. म्हणून त्यांना दिव्य दृष्टीनें सर्व कांहीं कळलें व त्यांच्या मनाचेंसमाधान झालें! म्हणाले–"आमचें केवढें भाग्य? ब्रह्मादिक देवांना मोठ्या कष्टानें कधींकधीं ज्याचें दर्शन घडतें त्याचें दर्शन आज आम्हांला इतकें सहजीं घडलें. तुला पुत्र म्हणून मांडीवर घेऊन ज्यांनीं खेळविलें ते आईबाप व बंधुबांधव किती भाग्यशाली आहेत." असें स्तवन करून दोघे पुढें गेले.

कृष्ण गोपबालकांसह नित्य गाई चरायला घेऊन जाई. तो मुरली वाजवी, मुलें खेळत,

नृत्य गान करीत. दिवसामागून दिवस आनंदानें जात होते.

एकदां कृष्ण गुराख्यांबरोबर यमुनेच्या काठानें दूर गाई घेऊन आला. दुरून एक मोठा डोह दिसला. समुद्रासारख्या त्यांत मोठ मोठ्या लाटा येत होत्या. आणखी एक आश्चर्य म्हणजे त्याच्या काठची हवा दूषित होती. इतकी कीं झाडांची व वेलींची पानें कोमेजून गेली होतीं. एक पक्षी किंवा प्राणी जिवंत दिसला नाहीं.

त्या डोहांत कालिया सर्प राहतो, त्याच्या तोंडांतून अग्निज्वाळा येतात, त्याला गरुडाचें पण भय वाटत नाहीं, वगैरे गोष्टी कृष्णानें ऐकल्या होत्या. तो डोह पाहून कृष्णाला त्या सर्व गोष्टी खऱ्या असाव्याशा वाटल्या. त्या सांपाचा गर्वभंग करून डोहाचें पाणी गाईगुराना प्यायला शुद्ध केलें पाहिजे असें कृष्णानें ठरविलें. या शिवाय त्या सांपाच्या ज्ञातीबांधव सांपांनीं वृंदावनच्या जवळ पासच्या लोकांना भंडावून सोडलें होतें. म्हणून कालियामर्दन केल्यास त्याच्या बंधु-बांधवांना दहशत बसेल असें वाटून त्यानें या कामांत थोडादेखील उशीर करतां कामा नये असें मनाशीं ठरविलें.

कृष्ण डोहाजवळ गेला. एका कदंब-वृक्षावर चढून डोहांत उडी टाकण्याचें त्यानें ठरविलें. तो कोणाजवळ कांहीं बोलला नाहीं. त्यानें आपली मुरली व मोरमुकुट काढून एकाजवळ दिला. डोक्यावरचे केस छान बांधले. पायांतल्या वहाणा काढून ठेवून झाडावर चढला आणि डोहांत उडी टाकली. त्यानें उडी टाकली त्या जागीं डोहाचें पाणी इतकें उंच उडालें की आकाशाला जाऊन भिडलें.

अरण्यपुराण

[९]

काळे कुळकुळीत रेडे काळवत्री डोंगराचा कडा कोसळावा तसे खालीं जाऊं लागले. त्यांच्यासमोर किती मोठा व्याघ्रराज असला म्हणून त्याचा कितीसा टिकाव लागणार? वाघोबाला आवाज ऐकूं आला. तो उठला व पळून जाण्यासाठीं वाट हुडकूं लागला. परंतु दरीच्या दोन्ही बाजूला उभा कडा होता. महिषवाहनाच्या सैन्याशीं झुंजण्याची वाघोबाच्या मनांत मुळींच इच्छा नव्हती.

इतक्यांत अडदांड 'रामू'च्या पायां-खालीं कांहीं तरी मऊसें तुडवलें गेलें. त्यानंतर आलेले रेडे पण तुडवीत गेले आणि दोन तीन पाय घसरून त्यावर पडले सुद्धां.

रेडे इकडून व गाईंबरोबर म्हशी तिक-डून दरीच्या तळाला जाऊन पोंचल्या. मौवली 'रामू'च्या पाठीवरून खालीं उतरला आणि मोठ्यानें ओरडून म्हणाला—"एकू! यांना निरनिराळे कर नाहीं तर यांची आपसांत टक्कर सुरू व्हायची. तो स्वतः 'चूचू' करून गुरांना शांत करूं लागला.

वाघोबांचें प्राणोत्क्रमण होऊन गेलें असल्यामुळें त्यांच्यावर गिधाडें आणि घारी घिरट्या घालूं लागल्या.

पुन्हां खोऱ्यांत खोल जाण्याची गरज नव्हती. म्हणून एकूनें व 'भावानें' त्यांना अडवलें.

"वाघोबाची जास्त दुर्दशा ती काय होणार होती? तसा मोठा बहाद्दर तो

कधींच नव्हता. त्याचें कातडें काढून नेऊन पारावर बांधलें तर गंमत होईल." असा विचार करून मौवलीनें कंबरपट्टयाला लोंबत असलेला आपला सुरा काढला.

मनुष्यांच्या वस्तींत वाढलेला दुसरा तरुण मुलगा एकटा वाघाचें कातडें काढण्याची हिंमत कधींच दाखविणार नाहीं. त्याला तें येणार पण नाहीं. पण मौवलीला तो खेळ वाटला. दोघां लांडग्यांनीं तोंडांत कातडें धरून त्याला मदत केली. एक तास लागला पुरें कातडें काढायला.

इतक्यांत कोणाचा तरी हात मौवलीच्या खांद्यावर पडला. त्यानें तोंड वर करून पाहिलें, तेव्हां बंदूक घेऊन बलदेव उभा असलेला त्याला दिसला. मनुष्य जवळ येत असलेला पाहून दोन्ही लांडगे दूर बाजूला जाऊन पाहूं लागले.

"तुझें डोकें फिरलें आहे का? एकट्यानें वाघाचें कातडें काढणें शक्य आहे का? रेड्यांनीं याला कोठें ठार केलें? हाच तो लंगडा वाघ ना? याला ठार करणाऱ्याला शंभर रुपयांचें बक्षिस मिळणार आहे. मी याला दाखवून तें बक्षिस मिळवीन तेव्हां तुलादेखील एक रुपया इनाम म्हणून देईन. गुरांना तूं उगांच पळविलेंस. पण या खेपेस माफ करतों." बलदेव म्हणाला.

मौवलीचें कातडें काढण्याचें काम चालूंच होतें. तो म्हणाला—"ओहो! म्हणजे हें कातडें दाखवून तूं बक्षिस मिळवणार आहेस आणि एक तुकडा माझ्यासमोर फेंकणार आहेस! पण मला हें कातडें दुसऱ्याच कामासाठीं हवें आहे."

"वाघाला मारलें कीं गांवकरी त्याच्या मिशा जाळून टाकतात नाहीं तर त्याचा आत्मा गांवाच्या चारीबाजूला घिरट्या घालून गांवकऱ्यांना त्रास देत राहातो." असें सांगून बलदेव वाघाच्या मिशा जाळून टाकायला थोडा पुढें झाला. मौवलीनें त्याला अडविलें.

त्यावर बलदेव रागावून म्हणाला—"मी कोण आहे मला ओळखलें नाहींस तूं? मी गांवांतला एक मोठा शिकारी आहें. मला जें बक्षिस मिळेल त्यांतला तुला पाव आणा देखील मिळणार नाहीं. त्यानंतर गांव पाटलाकरवीं तुझी पाठ चांगली मऊ करवीन. सोड त्या वाघाला आणि ये इकडे."

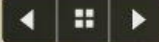
"मला काय रे याच्याशीं काम, एकू? हा मनुष्य पहा मला त्रास देतो आहे!"

मौवली लांडग्यांच्या भार्षेत ओरडला. दुसऱ्या क्षणाला बलदेव जमिनीवर धूळ खात पडला होता व त्याच्या उरावर एक लांडगा उभा होता. मौवली आपल्या कामांत गर्क होता. काम करीतच म्हणाला– "बलदेव ! तूं म्हणालास तेंच खरें, मला तुझ्या हातचा पाव आणादेखील मिळणार नाहीं. या वाघाशीं माझें जुनें हाडवैर होतें. मी आज सूड घेतला."

दहा वर्षांपूर्वी बलदेवला एकू असा ओळखूं शकला नसता. याशिवाय वाघापासून सूड उगवणाऱ्याला मदत करणाऱ्या लांडग्यांचा सामना कसा असतो हें नव्हतें त्याला माहीत.

"बाबा रे ! मी म्हातारा झालों. तुला साधा गुराखी समजत होतों. ती चूक होती माझी. सोड मला, मी जातों, तुझ्या वाटेला मी जाणार नाहीं. तुझे हे नोकर माझे लचके तर नाहीं तोडणार !" बलदेव गयावया करूं लागला.

"चालता हो ! पुन्हां माझी खोडी काढायला येऊं नकोस ! एकू, सोड त्याला !" मौवली म्हणाला.

एकू बाजूला होतांच बलदेवनें गांवाची वाट धरली. मागें वळूनदेखील पाहिलें नाहीं. तरी तिरक्या डोळ्यांनीं घाबरत मौवलीकडे पहात विचार करीत चालला होता कीं याच्या अंगांत भूत तर शिरलेलें नाहीं ! त्यानें गांवांत जाऊन भुतांचें तिखट मीठ लावून वर्णन केलें. पुजारी तोंड वासून तें वर्णन ऐकत निश्चेष्ट उभा राहाला. कांतडें काढून पुरे होईपर्यंत काळोख पडूं लागला.

[पुढील गोष्ट पुढील अंकीं]

६३. नायगारा–अमेरिकेंतील धबधबा

नायगारा (म्हणजे जलगर्जन) चा धबधबा अमेरिका व कॅनडाच्या सरहद्दीवर आहे. हे दोन धबधबे आहेत. कॅनडांतल्या धबधब्याला 'हॉर्स श्यू' (म्हणजे घोड्याचा नाल) म्हणतात. या चित्रांत अमेरिकेंतील धबधबा आहे. याची रुंदी १,००० फुट आहे व उंची १६७ फुट.

